

T. D. K.
C. II. 22.

ÇAŞTANI BEY HİKÂYESİ

Prof. F. W. K. MÜLLER
tarafından başlanmışken, ölümünden sonra

Dr. A. von GABAIN
tarafından tamamlanıp 1931 de bastırılan

UIURICA IV — A

Türkçeye çeviren:
S. HIMRAN

Değeri 1 lira

İSTANBUL
Bürhaneddin Erenler Basımevi

1945

ÇAŞTANI BEY HİKÂYESİ

Prof. F. W. K. MÜLLER
tarafından başlanmışken, ölümünden sonra

Dr. A. von GABAIN
tarafından tamamlanıp 1931 de bastırılan

UIGURICA IV — A

Türkçeye çeviren :
S. HİMRAN

İSTANBUL
Bürhaneddin Erenler Basımevi

1945

Bu tercümede beni muhtelif suretlerle tenvir etmiş olan BB. A. İnan'la A. Dilaçar'a ve F. Köseraif'e ve bilhassa kıymetli zamanından bana nice saatlarını hasretmiş olan B. A. C. Emre'ye burada teşekkür borcumu saygı ile ödemek isterim.

S. HİMRAN

ÖNSÖZ

Bu eser, daha üç parça ile birlikte, Prof. F. W. K. Müller'in Almancaya çevirerek «Uigurica» adıyla neşrettiği Uygurca eserler serisinin IV'cü cildini teşkil edecekti. Prof. Dr. von le Coq'un transkripsiyonuna dayanarak tercümeyi tamamlayan F. W. K. Müller, eseri bastıramadan öldüğünden, eserin Profesör namına olarak neşrini Bayan Doktor A. von Gabain deruhte etti. Ancak, aradan geçen 4 yıllık müddet içinde türkoloji çok tarakki etmiş, Buddhist metinlerinden bazılarının asılları bulunmuş ve Buddhizm mezhebine dair yeni malûmat elde edilmiş olduğundan, Dr. A. von Gabain, Profesör tarafından yapılan tercümenin kimi yerlerini değiştirmeyi muvafık bulmuştur.

Burada bastığımız metin, Uigurica IV'ü teşkil eden A, B, C, ve D işaretli dört parçanın ilki ve en uzunudur. Mevzuu kısaca şudur: Çaştani han, kendi şehrinin halkına türlü hastalıklar ve musibetler sataştıran şeytanlarla savaşa giriyor; bilgisi ve irfanı, yüksek cesareti ve emsalsiz faziletleri sayesinde o şeytanların ikinci derecede olanlarını yıldırıyor, büyüklerini yeniyor ve halkını âfetlerden kurtarıyor.

Von Gabain'in verdiği izahattan ve ayrıca neşrettiği birkaç satırlık kolofondan [1] anlaşıldığına göre, parçayı, evvelâ Sangadas adlı biri Ugu küşen dilinden

[1] Kolofon («colophon»), bir eserin kimin tarafından, nerede, ne zaman veya ne maksatla yazıldığını anlatmak üzere o eserin sonuna ilâve edilen izahtır. SH.

Tohari diline, ve sonra Tohari dilinden Şilazin adlı biri «Türkçe evirmiş» yani Türkçeye tercüme etmiştir. Tahmin olunduğuna göre, Şilazin'in anadili ya Toharca ya Türkçe idi; Şilazin adı da kendi adı olmayıp rahip sıfatıyla takındığı bir isim olsa gerek.

*
* *

Tercümeyi, mümkün mertebe bugünkü dilimizle Uygurca arasındaki söz ve gramer-sentaks benzerliklerini belirtecek surette yapmaya çalışarak, imkân gördükçe aynı kelimeleri, aynı ekleri, ve kelimelerde aynı sırayı takip ettik. Fakat şive farkları dolayısıyla, buna daima imkân bulunmamıştır. Meselâ «her» bizde aid olduğu sözden evvel geldiği halde, Uygurcada, onur karşılığı olan «sayu», sonra gelir: «her yol-kavşağı» «beltir sayu» şeklini alır. Ve metnin baş taraflarında olduğu gibi «beltir» 13'cü satırın sonuna «sayu» 14'cü satırın başına gelince, tercümesinde biz «her»i 13'cü satırın sonuna, «yol-kavşağı» nı 14'cü satıra koymak mecburiyetinde kaldık.

Şunu unutmamalı ki biz Türkiye Türkleri bu metinleri —pek tabii olarak— daima kendi lehçemiz bakımından tedkik ederiz; dolayısıyla, o metinlerde, lehçemize uymaz bulduğumuz hususiyetleri yadırgarız, birer acaiplik sayarız. Bu, tabii olmakla beraber, o metinleri lâıyıkıyla kavramamıza azçok engel olabilir. (Avrupalılar ise Uygurca'yı —yahut başka lehçeleri— birer müstakil dil olarak öğrenirler, ve dolayısıyla bu hususiyetleri tabii bulurlar.)

Tercüme esnasında tesadüf olunan güçlüklerin bazıları için Gramer Hususiyetleri kısmının sonuna müracaat buyrulsun.

Çevriyazıda (yani transkripsyonda) von Gabain (ve

ekseri müsteşrikler) tarafından kullanılan sistemi kısmen değiştirmeyi daha muvafık buldum. (Sebepleri Hu-aştunaft'in 7'ci sahifesinin 3'cü fıkrasında yazılıdır.) Burada kullandığımız transkripsyon (çevriyazı) sistemi ile Uigurica IV'teki sistem arasında şu farklar vardır:

Ul IV'te: üstü iki noktalı a	burada: e
» » » » i	ı
» Fransızcanın «kü» (q) harfiyle gösterilen kalın k, »	k
» » çift v » ses , »	v
» Yunancanın «gamma» » » kalın g, »	ğ
» » «hi» » » sert h, »	h
» üstüne küçük bir v'ye benzer işaret bitleştirilen c, »	ç
» » » » » » z, »	j
» » » » » » s, »	ş
» ng ile gösterilen «sağır kef» (genizden n), »	ŋ

Tercümede bazen (= . . .) işareti kullanılmıştır; (yani) manasınadır.

Von Gabain tarafından cildin başına konan önsöz bizi alâkadar etmiyeceğinden onun tercüme edilmesine lüzum görmedim. Mevzuu, von Gabain'in ve F. W. K. Müllerin bu gibi tercümeler hakkındaki fikirleri, bu gibi eserler hakkında mutalâaları, vs.'dir.

Gabain'in metinden sonra ilâve ettiği notların da hepsini tercümeyle lüzum görmedim, çünkü bazıları, meselâ, Tariçanta adlı şeytanın Buddhizm mezhebinin kabul ettiği şeytanlardan hangisi olduğunun tedkiki gibi, bizi hiç alâkadar etmiyen meselelere taallûk etmektedir.

Ecnebi dillerden ve bilhassa Sanskritçeden alma kelimelerdeki k ve g nin hemen daima «ince» olduklarını göz önünde tutmak lâzımdır. Onun içindir ki bu gibi kelimelerin köklerinde k ve g işaretleri yoktur: meselâ rakşas, kavşiki, satagiri, kolti, kşatrik, vb., vb.

Kısaltmalar ve Remizler Cedveli

A.	= Bu metne işaretir: Notlara müracaatı gösterir, ve arkasından gelen rakam da müracaat edilecek satıra delâlet eder.
AD.	= «Anadilden Derlemeler». Hamit Zübeyr ve İshak Refet. 1932.
AGr.	= «Alttürkische Grammatik» (Eski Türkçe Gramer): A. von Gabain
(b!) } [b!]	= (aynen böyledir!) Lâtincedeki «sic» mukabili.
Bar.	= Baraba lehçesi.
Bg.	= W. Bang
Bg. Gb.	= W. Bang. ve A. von Gabain.
bk., Bk.	= bakın, müracaat edin.
Br.	= Brockelmann: «Mitteltürkischer Wortschatz» (DLT'ün indeks halinde Almanca tercümesidir).
Ça.	= Çağatayca.
Cq.	= Von Le Coq.
d.:	= Doğrusu şöyle olmak icabeder:
DLT	= «Divanülügat-it Türk»: Mahmud Kâşgârî.
Gb.	= A. von Gabain.
Gr.	= Gramer kısmına müracaat.
İnd.	= Tarama Dergisinin İndeks kısmı.
.../ İnd.	= (filân eserin) İndeks kısmına müracaat.
Inscr.	= «Inscriptions de l'Orhon» (Orhon kitabeleri): Thomsen.

- Kk. = Kazak lehçesi.
 Km. = Koman lehçesi.
 Kn. = Kazan lehçesi.
 Kş. = Karşılaştırm.
 Ky. = Karay lehçesi.
 Kz. = Kırgız lehçesi.
 LÇ. = «Lûgat ı Çağatay»: Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî.
 LO. = «Lehçe-i Osmanî»: Ahmed Vefik Paşa.
 Mk. = Markus İncili (Kaşgâr lehçesinde).
 Müt. = İbni Mühenna lûgati (İstanbul nushasının Türkçe bölümünün indeksi) Aptullah Battal Taymas, İstanbul, 1934.
 Proben = Radloff: Halk Edebiyatı Nümuneleri.
 Rff. = Radloff.
 s. = ikizleme, yani bir arada kullanılan sinonimler.
 Sag. = Sagay lehçesi.
 SH. = S. Himran.
 Skr. = Sanskritçe.
 Suv. = Suvarnaprabhasa (Sutra Zolotogo Bleska), ed Radloff und Malow. «Bibl. Buddhica» XVII, Petersburg, 1913, I-II.
 T? = öz Türkçe midir?
 TtI—V = «Türkische Turfan Texte» (Turfan'da çıkan Türk metinleri): W. Bang ve A. von Gabain.
 Tar. = Tarançi lehçesi.
 Tel. = Teleut lehçesi.
 Th. = Thomsen.
 TME. = «Türk Mani Elyazıları»: Fuad Köseraif.
 Tob. = Tobol lehçesi.
 Tş. = Tişastvustik: Radloff ve Malow, Petersburg, 1913.

- Ui I—III = «Uigurica» (Uygurca metinler): F. W. K. Müller.
 US. = «Uygur sözlüğü»: Ahmed Caferoğlu.
 Uy. = Uygurca.
 WB. = «Wörterbuch der Türk-Dialekte» (Tk. lehçeleri sözlüğü): Radloff.
 * = A. von Gabain'in notları.
 ** = Kendi ilâve ettiğim notlar.
 (=...) = (yani :... demektir).

1. arslanlarının yorığın yorup uçayan balık-
2. -nın kidinin te turup ınaru berü yorıdı (.) öt-
3. -rū ilig beg tört beltir yolta yoriyu
4. anı arasına sansız öküş yeklerig kördi.
5. ol yme yekler yalqı-lar-nın etin yyü
6. kanın içip bağarsuk-larin et'üz-leriye
7. yörgeyür-ler erdi. korkğu teg** körk
8. meyzı tutup-p yavlak* katıg
9. ünin kıkırusu* drz-ul* badruk
10. iliglerinte tutup kapk(a)ra uluğ bedük tağ
11. teg et'üzün öneyü* oot öglüg işin*
12. saçların eğinlerinte tüşürüp aguluğ yılan-
13. -ın et'üzlerin itinip yarartınıp kay beltir
14. sayu yorıyor-lar erdi. anı körüp çştani il-
15. -ig'beg yürekin katrunup toğalar begiteg
16. kşatrik* begler meyzı meylep korkınçsız
17. ayınçsız köğülin ol yekler arasına kirip
18. bardı. ötrü ol yekler çştani iligig körüp
19. siğirkelir osuğluğ kılınıp tegirmileyü
20. avlap inçe tip tıdiler. ay kim sn negülüg
21. kntü özüy ök (.) biz-iğ üstün altın
22. tağ tişimiz-ke yokı bolğalı keltiğ. bu
23. savağ eşidip çştani ilig beg yürekin kat-
24. -runup ança-kı-a yme korkmadın ol yeklerke
25. inçe tip tidi. ay yekler trkin mağa söz-
26. leyler (.) meniğ balıkımtaki budunuğ buğunug
27. negülüp ölürür-siz-ler. siz-lerke bu balık-
28. -ka kireğülüğ küç küsün kim birdi. bu
29. meniğ yti kılıcımın körüyler. et'üz-üy-
30. -üz-lerni bıçıp öyi öyi kemişeyin (.) balık-

1. aslanların yürüyüş(ler) iyle yürüyerek Uçayini şehri-
2. nin garbinden kalkıp anarı beri (= öteye beriye) yürüdü. Bu.
3. -aralık devletli bey**, dört yol-kavşağında yürürken,
4. o (yollar) arasında sayısız çok şeytanlar gördü.
5. O şeytanlar insanların etini yeyip
6. kanını içip bağırsaklarını vücutlarına
7. sararlar idi. Betleri
8. benizleri korkunç bir hal almış, yavlak* sert
9. sesle bağırsarak* ellerinde üçdişli-yaba* (ve) bayrak
10. tutarak, kapkara ulu yüksek dağ
11. gibi vücutlarıyla dikilerek, ateş rengi örgü** (ve?)
12. saçlarını omuzlarına düşürüp, zehirli yılan(lar)-
13. la vücutlarını süsleyip donatıp, her yol-kavşağında
14. yürüyorlar idi. Bunu gören Çatana dev-
15. letli bey yüreğini berkitip, tongalar* beyi gibi
16. asker beyler(in) suretini takınıp korkusuz
17. kaygusuz gönülle o şeytanlar arasına girdi.
18. O zaman, o şeytanlar Çatani hanı görünce (onu)
19. yutacakmışçasına hazırlanıp çepeçevre
20. ihata edip şöyle dediler: «Hey, (sen) kim-sin? niçin
21. kendiliğinden şu bizim üstlü atlı
22. dağ (gibi olan) dişimizde mahv-olmaya geldin?». Bu
23. sözü işidince, Çatana han bey yüreğini ber-
24. kitip şu-kadarcık bile korkmadan, şeytanlara
25. şöyle dedi: «Ey şeytanlar! hemen bana söy-
26. leyiniz: Benim şehrimdeki halkı ehaliyi
27. niçin öldürüyorsunuz? Sizlere bu şehir-
28. e girmek gücünü kuvvetini kim verdi? Bu
29. benim keskin kılıcımı görün! Vücut-
30. larınızı doğrayıp, taraf taraf atasım gelir! Şehir-

31. -ım-nıy uluşum-nuı bu muntağ tod uçuz
 32. sawların* körüp sergüm teg** ermez. ötrü-ü
 33. ol yekler çstani ilig beg-nıy munçulayu
 34. küçlüg yavlağ savın eşidip övkelerinte
 35. ötkürü artukrak bulğanıp anta ok yekler
 36. ötin* öneyü küdeyü* yırlayu ayaların

(Tersi:) iki yüz tokuz elig ptr.

37. yapınıp sıçğanakların tutunup oot öylüg
 38. kıp kız-ıl saçların artlarında ıdıp*.
 39. ört yalın teg drz-ul badruk vz-ırlğ-ğ
 40. tokımak eliglerinte tuta çstani ilig
 41. begig sançğalı urğalı kılınıp bir ikinti-
 42. -ske* inçe tip tiştiler. tağı negü küder*.
 43. -siz-ler (.) terkin muntı sançıqlar-r
 44. bıçıklar. isig öz-in üz-üp
 45. adın az-unka ıdıqlar. anta
 46. ötrü çstani ilig beg bar küçin
 47. öntürüp** tölükün sikriyü barıp^[1] urumuki
 48. atlg yekniy töpüsinteki saçın tarta
 49. tutup kılıcın örü kötürüp başın bıçğalı
 50. oğradı. anta ok ol yekler çstani ilig-
 51. -niy küçin küsünün çoğın yalının kutın
 52. kıvın körüp artukrak korktı-lar. ünler-
 53. -in ösürüp ilig beg-ke inçe tip
 54. tidiler. yalyuklar-nıy arslanı iligler
 55. begler-nıy kut tırsi-e (.) yrıkancuçı-ı
 56. köğül öritip^[2] köğülüğün süz-gil. birök
 57. biz-ni ölürser-sn yme. ney seniğ
 58. balıktaki ig toğa kitgüsi yok. amtı biz-
 59. -ıy isig öz-ümüz-ke edgü köğül turgur.
 60. -up umuğ inag bolğıl. ilig beg inçe

[1] Bk. : A. 18** SH.

[2] Bk. : A. 47** SH.

31. imin memleketimin bu derece acıklı (s.)
 32. vaziyetini gördükçe tahammülüm yetmiyor**» İmdi
 33. o şeytanlar Çastana han beyin bu-derece
 34. güçlü şiddetli sözünü işidince öfkelerinden
 35. ötrü daha-çok heyecanlanıp, derakap şeytanlar
 36. ödlerini (hiddetlerini) kabartarak, bağrarak haykı-
 rarak, ellerini

iki yüz kırk dokuz(uncu) sahife

37. yumarak, bazularını sıkarak, ateş rengi
 38. kıp kızıl saçlarını arkalarına itip
 39. (ellerinde) ateş (ve) alev gibi üçdişli-yaba(yı), bay-
 rak (ve) «şimşek» li
 40. tokmağı ellerinde tutarak Çastana devletli
 41. beyi sançmaya vurmaya hazırlanıp bir birler-
 42. ine şöyle dediler: «Daha ne bekli-
 43. yorsunuz ? Hemen bunu sancınız,
 44. doğrayınız, öldürüp
 45. öbür dünyaya atınız !» Bunun
 46. üzerine Çastana devletli bey var gücünü
 47. toplayarak**, kuvvetle segirderek gidip Urumukha
 48. adlı şeytanın tepesindeki sacı çekerek
 49. tutup kılıcını yukarı kaldırıp, başını kesmeye
 50. niyetlendi. Hemen o şeytanlar Çastana ha-
 51. nın gücünü kuvvetini, nurunu şaşaasını, haşmetini
 52. azametini görünce ziyadesiyle korktular. Âvâzlar-
 53. ını yükseltip devletli beye şöyle
 54. dediler: «İnsanların aslanı, hanlar(ın)
 55. beylerin kut tanrısı ! Merhamet (hissini)
 56. gönül(ünde) uyandırıp gönlünü temizle. Brak-ki
 57. bizi öldürsen dahi hiç bir-veçhile senin
 58. şehrindeki hastalığ(ın) derd(in) gideceği yok. İmdi biz-
 59. im canımıza (karşı) merhametli gönül besle-
 60. yip (bize) ümit ve inan(verici) ol». Devletli bey şöyle

61. *tip tidi. ay yekler trkin söz-leşler.*
 62. *neçükledi meniñ balıkımtaki uluşumtaki*
 63. *ig toğa kitmez. yekler inçe tıp tidiler.*
 64. *uluğ ilig bu ok seninğ balıkı-ta*
 65. *küntin yıyak bir uluğ bedük söğüt*
 66. *bar. anta yavlak sakınçlığ rakşas bolur.*
 67. *üç bedük közleri oot oğlūğ saçı*
 68. *arkasında yadılı turup tamturmış yula*
 69. *yalını teg közi karakı yalınayu tegz-inü*
 70. *turur (.) uz-un tarķaru yrıkānçsız köñülin*
 71. *sansız öküş tınlıg-larığ az-ıgları öz-e-e***
 72. *tānçkalayu ölürüp todunçsuz kanınçsız-z*

(Eksik var.)

T III 84-45 (yüzü).

73. *erser korkunçı ayınçı*
 74. *katıg bolsar toğalar begi teg*
 75. *y-a tartıp alku yağt-lar*
 76. *-miş kim bolsar. anı neçük utğalı yigedgeli*
 77. *uğaysızlar. ertinü katıgılanmak-lğ bilge*
 78. *biligke tükellig yağız yir erkligi*
 79. *çstani ilig beg mn erür-mn (.)*
 80. *katıg köñül öritip korkunçsuz*
 81. *ayınçsız köñülin siz-lerni birle*
 82. *söñüşgeli kelyük-mn. ay yekler-e (.) çin***
 83. *kirtü alp katıg erser (.) siz-ler mini birle*
 84. *söñüşgeli anuk turuğlar. amtı bir ikinti-*
 85. *-ke sınaşalım kayustı küçlūğ ermiş biz.z*
 86. *ança söz-lep ört yalın teg yti kılıçın*
 87. *ilginte tuta yekler tapa yakın sikrip.*
 88. *içgerü kirdi () aq uluğı kalaşotari atlg*
 89. *yek-niğ töbüsinteki saçın tutup kılıçın*
 90. *bıçğalı sançğalı kılın/*

61. dedi: «Ey şeytanlar. hemen söyleyin:
 62. nedendir benim şehrimdeki memleketimdeki
 63. hastalık dert gitmez?» Şeytanlar şöyle dediler:
 64. «Ulu emir, senin şu şehrinde
 65. cenuptan yan(a) bir ulu yüksek söğüt (ağacı)
 66. var. Orada kötü niyetli (bir) rakşasa (şeytan) bulunur.
 67. Uç büyük gözü*, ateş rengi saç
 68. arkasına yayılı durup, yakılmış meşale
 69. alevi gibi gözü gözbebeği parlıyarak devrile
 70. durur. Daima merhametsiz gönülle
 71. sayısız çok canlıları azı (diş)leri üzerinde
 72. parçalayarak öldürüp, doymaz kanmaz

73. ise korkusu ihtirazi
 74. kuvvetli ise kahramanlar beyi gibi
 75. yay çekip bütün düşmanlar
 76. miş kim olsa, onu nasıl mağlup etmeye yenmeye
 77. muvaffak olursunuz?»—«Ziyadesiyle azimli, irfanca
 78. ilme mükemmelen sahip, yağız yer hâkimi
 79. Çastana han bey, ben-im.
 80. Gönü(mü) kuvvetlendirip, korkusuz
 81. ihtirazsız gönülle sizler ile
 82. savaşmaya geldim. Ey şeytanlar, halis
 83. gerçek alp (ve) kuvvetli iseniz benim ile
 84. savaşmaya hazır olun. Şimdi bir birimi-
 85. zi deneyelim: (bakalım) hangisi (=hangimiz) kuv-
 vetli imişiz!»
 86. Öyle söyleyip, ateş alevi gibi keskin kılıcını
 87. elinde tutarak şeytanlar(a) doğru seğirdip
 88. aralarına (zorla?)* girdi. En büyüğü Kalaşodara adlı
 89. şeytanın tepesindeki saçı tutup kılıçla
 90. doğramaya sançmaya hazırlan(dı) . . .

91. yekler töbün y/
 92. ilig beg yir
 93. suv erkligi
 94. öz-ümüz is-
 95. -ig öz
 96. tip tidiler
 97. -imt/
 98. t/

(Tersi:) iki yüz bir altmış ptr (?)

99. kutın kıvın çoğın
 100. yalının / matın ağız ayagın
 101. tegip ayaların
 102. kavşurup ilig begke inçe tip tidiler
 103. iligler iligi-e . ne yrlığı erser ol
 104. yrlığıın bütürgeli anuk turur-bız . il-
 105. -ig beg inçe tip tidi . balık-
 106. -ımdaki uluşumdaki adasın
 107. körüp bu meni kılıcım sizlerni
 108. kanınız-larnı içgeli tapım ol . yekler inçe
 109. tip tidi-ler . uluğ ilig munta ınaru
 110. iki ertüü yavlaq rakşas-lar bar . bir uru
 111. atlg . ikinti agnikişi* atlg . biz y/gü
 112. olarka sanlg erür-biz . olarnı utgalı
 113. yigedgeli usar-sn köğülüteki ne kös-
 114. -üşüğü** erser köğul iğin kangay . ötrü
 115. çştani ilig beg öz köğülüğe inçe
 116. yitincsiz yitiz yağız
 117. /as-lar bolsar
 118. turup korkgum
 119. /maz-mn kaçan

91.
 92.
 93.
 94.
 95.
 96.
 97.
 98.

İkiyüz elli birinci (?) sahife

99. devletini haşmetini, nurunu
 100. satvetini -meden büyük hürmetle
 101. değip avuçlarını
 102. kavuşturup han beye şöyle dediler:
 103. «Ey Hanlar hanı! ne emrin (var)sa,
 104. emrini ifaya hazır bulunuyoruz». Han
 105. bey şöyle dedi: «Şehir-
 106. -imdeki memleketimdeki tehlikeyi
 107. gördükçe bu benim kılıcım(a) sizlerin
 108. kanınızı içirtmek istiyorum» [1]. Şeytanlar şöyle
 109. dediler: «Ulu han, buradan ileri
 110. iki fevkalâde kötü rakşasa var. Biri Uru
 111. adlı, ikincisi Agnikeşa adlı. Biz
 112. onlara tabi bulunuyoruz. Onları mağlup etmeye
 113. yenmeye muvaffak olursan, gönlünde ne ar-
 114. zun varsa gönül(ünün istediği) veçhile tatmin olu-
 nur». Bunun üzerine
 115. Çaştana bey kendi gönlüne şöyle
 116. irişilmez yüksek yağız
 117. (yer)
 118.
 119.

[1] Harfiyen tercümesi « . . bu benim kılıcım sizlerin ka-
 nınızı içmesi arzumdur». (Satır 108) SH,

120. söz-lep
 121. kirdi.
 122. begig
 123. kor
 124. /s
 125.

(Eksik bir kısım var.)

(Bu yaprak hakikaten 251'ci ise, burada
 9 satır kadar bir eksik olmak icap eder.)

T III 84-46 (yüzü).

126. rakşas bar (.) ol rakşas^[1] barıp^[2] edgü yumşak
 savlar söz-lep
 127. erüş öküş tınlıglarığ ölürür. anın amtı
 128. yalğuk-lar iligi-e (.) meniğ isig öz-ümin
 129. şağa urunçak urur-mn. mn ol rakşas-ka
 130. sanığ-mn. ol yme rakşas edgü savlar söz-
 131. -lep teğ teğ öği öği körgeli körtle
 132. körk meğiz belgürtüp biltiz-metin.
 133. öküş tınlıglarığ ölürür. uluğ
 134. ilig anı utğalı yigedgeli-i
 135. katıglan (.) timin ök kösüşüñ sakınçıñ
 136. bütgey. ötrü ilig beg trkin ök ol
 137. rakşasiğ tilegeli bardı. ol yme dušta
 138. atlg rakşas ilig begig ıraktın körüp
 139. ök öz körkin tegşürüp çştani ilig-
 140. -niğ yig üstünki amrak katunı-nıñ
 141. körkin blgürtüp ilig beg basasın
 142. yorıy oğlağı ünin ünteyü ilig beg-
 143. -ke inçe tip tidi. amrak begim mini orun-
 144. -ta yatguru kodup kaçça bargalı sakınur-
 145. -sız. az-u yme adın sever amrakıñız bar

[1] İlâve edilmiştir (satır 126). Gb.

[2] Bk. A 18** SH.

120.
 121.
 122.
 123.
 124.
 125.

126. rakşasi var. O rakşasi gidip iyi yumşak
 sözler söyleyip
 127. pek çok canlılar öldürür. Ondanır ki şimdi,
 128. ey insanlar hanı, benim canımı
 129. sana rehine (olarak) veriyorum. Ben o rakşasiye
 130. tabiim. O rakşasi iyi sözler söy-
 131. -leyip türlü türlü çeşit çeşit, görmeğe-değer güzel
 132. bet beniz takınıp bildirmeden (= ansızın)
 133. çok canlılar öldürür. Ulu
 134. han, onu mağlûp-etmeye yenmeye
 135. cehdet. Hemendem arzün fikrin
 136. tahakkuk eder». Bunun-üzerine han bey derhal
 137. rakşasiyi aramağa gitti. Ve o Dušta
 138. adlı rakşasi, han beyi uzaktan görüp,
 139. hemen kendi kıyafetini değiştirip Çastana han-
 140. ının en-iyi üstün sevgili hatununun
 141. suretini takınıp han bey(in) arkasından
 142. yürüyerek lâtif sesle çağırıp han bey-
 143. e şöyle dedi: «Sevgili beyim, beni döşek-
 144. te (?) yatırılmış bırakıp, nereye gitmeyi dü-
 145. şünüyorsunuz? İllâ, başka sevgili (bir) maşukanız
 olacak,

146. erki (.) anı üçün mini kodup barır-sız. trkin
 147. maya söz-leş amrak begim-e. birök söz-
 148. -lemeser-siz muna isig öz-üm üz-ülgeli
 149. turur. bu savağ eşidip çştani ilig beg
 150. ırğakın

(On satır kadar eksiktir.)

(Tersi:) iki yüz iki altmış ptr

151. ötrü dušta atlg rakşas ertiyü korkup
 152. öz rakşas körkin ök ilig beg-neş [b!]
 153. adakın-ta bağarın suna yatıp inçe tip
 154. tidi. uluğ ilig amtı mn sağa sanlg
 155. erür-mn (.) neteg yrıkasar anı bütürgeli
 156. anuk turunmn. munta inaru ay-i* irak
 157. ermez tariçanta atlg yavlağ rakşas
 158. bar. seniş uluşundaki ig
 159. emgek-niş töz-i yultız-ı ol
 160. erür. anış yrıkışa erksiz-in mn bu
 161. muntağ yavlağ ada kılar-mn. anta ötrü
 162. çştani ilig beg alp katıg yürekin ol
 163. rakşasığ tilegeli bardı. ança** yorıy ırak
 164. -tın koşkıyü üni yır üni işdilti. anta
 165. ok ilig beg kapkara tünle tavış tıy-
 166. -sayu** bir ödün-ki-e turdı. ol yır üni
 167. işidmişte ök bodistv-lar-naş [b!] bilge
 168. biligin utğurak** bilti yekler neş [b!] alın
 169. altağın tevin kürin blgürtmiş yır oyun
 170. üni ol tip ança turup terkin ök ol
 171. tariçanta atlg rakşasğa yakın kelip
 172. inçe tip tidi. biltim seniş utun*
 173. rakşas-a tevin kürin blgürtmiş kılınçıy
 174. -ın -ka neş mn
 175. köğülin

146. iltimal clun için beni bırakıp gidiyorsunuz. Hemen
 147. bana söyleyin, sevgili beyim. Eğer söylemez-
 148. seniz, işte-şimdi mahvolurum». [1]
 149. Bu sözü işidince Çaştana han bey
 150. (?)**

İkiyüz elli ikinci sahife

151. Bunun-üzerine Dušta adlı rakşası ziyadesiyle korkup
 152. öz rakşası kılığıyla, han beyin
 153. ayağına bağrını sunarak (= yüzü koyun) yatıp şöyle
 154. dedi: «Ulu han, şimdi ben sana tabi-
 155. im. Herne buyurursa(n) onu yerine-getirmeye
 156. hazır duruyorum. Buradan ileri, çok uzak
 157. değil, Trijata adlı kötü (bir) rakşası
 158. var. Senin ülkendeki hastalık (ve)
 159. ıstırapın menşei kökü o-
 160. dur. Onun emrine karşı âciz olduğumdan istemi-
 yerek ben bu
 161. derece çok kötülük ediyorum». Bunun-üzerine
 162. Çaştana han bey, alp (ve) metin yürekle o
 163. rakşasıyı aramaya gitti. Öylece** yürürken ırak-
 164. -dan (bir) saz sesi şarkı sesi işidildi. Orada
 165. hemen, han bey, kapkara gece (içinde), sesi din-
 166.lemek isteyip bir lâhzacık durdu. O şarkı sesini
 167. işidince hemen, Bodhisatva'ların irfanca
 168. ilmi-sayesinde, kat'i-olarak tanıdı: «Şeytanların
 al-ile (= hile ile)
 169. düzenle, desise-ile hud'a-ile işittirdikleri** şarkı oyun
 170. sesidir» deyip, biraz durup**, (sonra) kalkıp he- men o
 171. Trijata adlı rakşasıye yakın gelip
 172. şöyle dedi: «Bildim, ey küstah
 173. rakşası, senin desise-ile hnd'a-ile işlediğin amel
 174.
 175.

[1] Harfiyen: «... ruhum kopmak üzere bulunuyor» gibi bir manadadır. (satır 148) SH.

(Eksik bir kısım var.)

T II Y 60-t (yüzü). (Bir satır eksiktir.)

176. yok
 177. yakın kelip
 178. köşülin
 179. /ki. bu töpüm-
 180. -deki -ke tit/i tişim-
 181. -niy //çusı kelti
 182. ol rakşaz [b!] ança tirilip
 183. -ig inçe tip tidi. lapkıtg* [d:alp katıg?]
 184. çaştani iligig öñi kiterse. anta adın
 185. -g yok. kim meniñ töpümdeki
 186. saçlarıg tutkalı usar. bu munça söz-lep
 187. anta ok ol rakşaz [b!] yulağ tıñ yañkuluğ
 188. (boğa)z-ıntın ör-
 189. yañkuluğ ört yalın ağız-ıntın
 190. -ig ülgüsüz sansız tağ-teg
 191. telim öküş yekler rakşaz [b!]
 192. tegirmileyü avlap ilti ler.*.
 193. yir tebresi altı türlüğ
 194. yir tebremek
 195. ötkürü-ü
 196. -rdi-ler
 197. strayastrış**
 198. irti
 199. tğri-ler
 200. öñlüğ
 201. liğ-ta

176. yok
 177. yakın gelip
 178. gönlünü
 179. bu tepem-
 180. deki dişim-
 181. in geldi.
 182. O rakşasa biraz kendini-toplayıp
 183. şöyle dedi: «[Alp kuvvetli **]
 184. Çaştana hanı ayrı korsa(k) (=istisna edersek) on-
 dan başka
 185. yok ki benim tepemdeki
 186. saçları yakalamaya muktedir olsun». Böyle söyleyip
 187. tam o ânde o rakşasa şiddetli âvaz(ı) aksedici
 188. (boğa?)zından yük(selip?)
 189. gürültülü ateş (ve) alev ağızından
 190. -i hadsiz hesapsız, dağ-gibi
 191. pek çok şeytanlar rakşasalar
 192. çepeçevre sarıp hücum ettiler.
 193. yer deprenmesi altı türlü
 194. yer depremek
 195. ötrü
 196.
 197. Trayastrimşat cennetine
 198.
 199.
 200.
 201.

Tersi (Bir satır eksiktir.)

202.
 203. çaştani ilig beg
 204. -ge inçe tip
 205. tıri y a [1] bu ilig
 206. iligig birgil
 207. tutup toğalar
 208. begi teg. korkınçsız-
 209. -ın kolti sanınça rakşaz-lar utru
 210. turur. ez-rua tıri inçe tip tidi.....
 211. kavşiki-y-a kutluğ tınlıg ay yig
 212. üstünki tıri-lerke yme korkınç
 213. öritgüçi alp kılğuluğ iş
 214. -niğ erdinisi
 215. keyiklerin tegriklep* kisari* arslan

 216. turmuş teg korkınçsız köyül-in t/
 217. ötrü kormuz-ta tıri yaşomaitri* bodistoka

 218. ince tip tidi. trkin
 219. ti///-ke söz legil amtı
 220. uruğutlarığ*
 221. çaştani ilig
 222. t/
 223. ay k/
 224. kim
 225. yok
 226. -ta
 227. töz ün

[1] d.: tıri -y-e? (satır 205.) SH.

202.
 203. Çaştana han bey
 204. ye şöyle de(di):
 205. Ey tanrı, bu han
 206. hanı ver
 207. tutup kahramanlar
 208. beyi gibi korkusuz
 209. (-le?) lâüyad rakşasalar(a) karşı
 210. durur». Ezrua tanrı şöyle dedi:
 211. «Ya Kauşika, kutlu canlı(ların?) en (s.)
 212. fevkinde olan tanrılara, keza korku
 213. uyandırıcı, kılınması güç olan iş
 214. -nin mücevheri
 215. geyiklerle [1] ihata edilmiş (duran) Ke-
 sarin* aslan
 216. gibi korkusuz gönülle»
 217. Bunun-üzerine Kormuzda tanrı Yaşomitra bodhi-
 sattvaya
 218. şöyle dedi: «Hemen
 219. söyle, şimdi
 220. mubarizleri
 221.
 222.
 223.
 224.
 225.
 226.
 227.

[1] Belki «vahşi hayvanlarla»-? kâyik = «vahşi hayvan»
 AGr.; kiyik = «vahşi» MÜT ve İnd. (satır 214.) SH.

(Eksik bir kısım var.)

T III 84-43. yüzü

228. yalın teg köz-i karakı yalınayu tegz-in-
 229. türüp olurmaz-mu**. vrunı tıri inçe tip
 230. -tidi (.) arıışçılar** begi tüz-ün kamrakkti-a.
 231. amtı çştanı ilig beg köz-ünmez bolup
 232. bardı. kalın yekler tegirmileyü avlap
 233. ilti-ler ergey*. ança söz-leyü turur erken
 234. anıy arasınta çştanı ilig-ke
 235. yakın belingteg** [1] yavlaq ün
 236. yañku teg eşitildi yekler trz ul (b!)
 237. badruk çkir bintipal-ta ulatı bı bıçgu-
 238. -ları bir ikinti-ke salmış tokımış üni-
 239. -ge miñ artuq kövrükler üninte üs-
 240. -tünrek yavlaq ün turdı. anta
 241. ok kormuz-ta tıri-niñ citraviri* atlg
 242. oğulu tıridem tonın biliñe yörgeyü
 243. alıp** intradanu y-asın ilginte tutup
 244. çştanı [2] ilig-niñ tegresinte kez-e yorı-
 245. -dı. anta ötrü yirtinçü yirsuv tebre-
 246. -mişin körüp maitri bodistv yaşomaitri
 247. bodistv birle kök kalıg** yolınça yortıy
 248. klti-ler. ötrü maitri bodistv inçe
 249. tip tidi. tüz-ün yaşomaitri-a bu çştanı

[1] Bk.: A 7**

[2] Çevriyazının başka yerlerinde i ile Çastani şeklinde yazılmışken burada ve satır 231'de ı ile Çastanı yazılması bir mürettip hatâsı olsa gerek. (satır 244.) SH.

228. alev gibi gözü (s.) parıldıyarak devri-
 229. le durmaz mı**?» Varuna tanrı şöyle
 230. dedi: «Sihirbazlar** beyi âdil Kamarakta,
 231. şimdi Çastana han bey görünmez olup
 232. gitti. Pek-çok şeytanlar etrafını çevirip (ona)
 233. saldırmış olacak(lar)**». Böyle söyleyip durur iken,
 234. o aralık Çastana hana
 235. yakın, korkunç, pek şiddetli, ses
 236. aksiseda gibi işitildi. Şeytanlar(ın), üç dişli yaba,
 237. bayrak, çark (ve) mızrak ve diğer bıçak (s.)
 238. ları bir birine salıp tokuşturuşlarının gürültüsü-
 239. yle, bin davul sesinden üs-
 240. tün şiddetli bir ses yükseldi. Orada
 241. hemen Kormuzta tanrının Çitravirya adlı
 242. oğlu ilâhî giyimini beline sarıp
 243. alıp İndradhanu yayını elinde tutarak,
 244. Çastana hanın etrafında adım-adım (sıra ile) yürü-
 245. dü. O sırada yer (s.) depren-
 246. diğini görünce, Maitreya bodhisattva, Yaşomitra
 247. bodhisattva ile-beraber, gök feza** yolundan yürü-
 rüyerek
 248. geldiler. Sonra Maitreya bodhisattva şöyle
 249. dedi: «Âdil Yaşomitra, bu Çastana

250. ilig beg siz-iksiz bu tün ök alku
 251. yeklerig barça* buluy yınak saçgay.
 252. bu tıri-ler yoksz* emgenür-ler. birök
 253. yağız yir arkasındaki toprak-nıy prmanu*
 254. koğ* kıçmık* sanı neçe erser. yana yme
 255. alku tınlıg-lar-nıy sanı sakışı neçe tenlig
 256. bolsar. neçe tenlig kalın küçlüg yavlk
 257. yek içkek bolsar-lar bodistv oğuşluğ
 258. ilig beg-nıy ay-mıntın** et'üz-inteki.
 259. bir evin tüsiye yme ada tuda tegür-
 260. -geli uğuluğ ermez-ler. ne üçün tip tiser
 261. ögil sakıngıl tüz-ünüm-e bu ilig beg-
 262. -nıy öpreki savların bu btraklpdaki biş
 263. yüz bodistolar barça muntada öpre* burhan

(Tersi) iki yüz altmış ptr

264. kutın bulup sansardın oz-ğuç-lar erdi.
 265. kentü öz i-nıy katıgılanmağına köğülin
 266. yürekin vj-ir teg kılıp alku biz-ni barça
 267. utup yigedip biz-ni-de öpre burhan
 268. kutın bultaçı boltı (.) kınığ* köğüllüg avış*.
 269. -ın sit satan kılıp köğülin yürekin
 270. buyan edgü kılınçka öklitdi-i**
 271. asti**. burhan kutılığ küsüşinte [1]
 272. ançağı-a yme tınmadın kılğuluğ
 273. işiye aruksuz* köğülin arıtı armadı.
 274. öz isig öz-in ıdalayu yaraş yarap*
 275. adın-lar-nıy emgekin kötürü kntü öz-i-

[1] Bk.: A 114**.

250. han bey şüphesiz bu aynı gece bütün
 251. şeytanları bütün istikamet(lere) yan(lara) saçacak(tır).
 252. Bu tanrılar yokyere emek-çekiyorlar. Filhakika (mevcut şeytanların adedi)
 253. yağız yer arkasındaki toprağın atom
 254. zerre (s.) sayısı nice ise, ve yine
 255. bütün canlıların sayısı (s.) ne denli (ne kadar)
 256. ise (o kadar çok dahi olsa); ne denli sık (=çok) güçlü şerir.
 257. şeytan vampir (mevcut) olursa (olsun), Bodisatva neslinden-olan
 258. han beyin hattâ vücudundaki
 259. bir tek kılına bile zarar (s.) ver-
 260. meye muktedir olmazlar. Ne için de(r)se(n),
 261. düşün hesap-et, a Âdilim, bu han bey-
 262. in önceki ef'ali-sayesinde, bu bhadrakalpadaki beş
 263. yüz bodhisatvalar(ın) hepsi eskiden burhan

İki yüz altmış(ıncı) sahife

264. seadetine mazhar-olup samsaradan kurtulmuşlar idi.
 265. Kendi özünün cehdetmesiyle gönlünü
 266. yüreğini elmas gibi (sert) kılıp hepimizi tamamen
 267. geçip geride-bırakarak, bizden önce burhan
 268. seadetine yaklaşır oldu. Müessir sihir **.
 269. formüllerini (ve) siddhisadhana(yi) ifa-edip gönlünü yüreğini
 270. faideli hayırlı amellere alıştırdı **,
 271. idman ettirdi**. Burhan seadeti(ne nail olanlara yakışan) gayret(ler)inde
 272. şu-kadarcık bile dinlenmeden kılınması-gerek (=görülmesi gerek)
 273. iş(ler)in(d)e, za'fsız gönlü (sayesinde) hiç yorulmadı.
 274. Kendi canını feda edip hazırlık yapıp (?)*
 275. başkaların emeğini (ıstırabını) yüklenerek kendi özü -

276. -i-niñ emgekçe* emgenip uzun turkaru
 277. adın tınlğ-larığ edgügerü* katıglantı-ı
 278. tavrantı (.) bu kutluğ tınlğ nırvan kapâğı-
 279. -ğa yağuk-kı-a turur. kiçmedin ara bu
 280. yirtincü yirsuoda burhan-lig küntıri
 281. örleyü toğa kelgey üstün tıri al-
 282. -tın yalğuk az-u yek içkek kim erser*
 283. anıñ utru* turdaçı yok () toğalar begiteğ
 284. korkınçsız ayançsız [b!] köyülin tebrençsiz
 285. turup kalın yekler-niñ yavlağın ömetin
 286. muna amti barçanı utar yigedür. yaşomaitrı
 287. bodistv inçe tip tidi ayağka tegim-
 288. -lig tüz-ün maitri-a () amti biz yme ol
 289. edgölüg çştani ilig-gerü yakın barıp
 290. ol kutluğ tınlğığ körmekin köz ümüz-
 291. -ni kutluğ kıvılgı kılalım. maitri bodistv
 292. inçe kılalım tip sözleyü ikisi barça
 293. çştani ilig tapa bardı-lar. anta ötrü
 294. belıteğ çştani ilig tegresinte kolti (1)
 295. sanınça yekler katığ ünin kıkırıstı-lar
 296. alakırıstı-lar. ağız-larıntın köz-lerıntın
 297. burunlarıntın barça korkıgu teg ört
 298. yalın öntürüp(2) tışlerin az-ıgların çıkra-
 299. -tıp sıçğnaqların urunu ayaların yapıntı

(11 satırlık kadar bir eksik var)

(Tersi:) tokuz-unç ülüş elig

300. satagiri haimavadi pañçiki-ta ulatı yekler
 301. uruğut-ları erdini-lig yarığ-ların kedip
 302. bosuşluğ** sakınçlıg köyül-in kelip || lıg-ta
 303. ınaru berü yorıdılar. ötrü çştani

(1) Bak.: A 209**.

(2) Bak.: A 47**.

276. nün ıstırabı (imış)-gibi ıstırap-çekip uzun zaman
 277. başka canlıları iyiliğe-doğru sevketmeğe cehdetti
 278. uğraştı. Bu kutlu mahlûk Nirvana (1) kapusu-
 279. na yakıncacık duruyor. Ara(sı) (çok) geçmeden, bu
 280. dünyada (s.) burhanlı Güneş tanrı olarak [?gibi]
 281. yükselerek doğup gelecek; üstte(ki) tanrı(lar), alt-
 282. ta(ki) insan(lar) veya şeytanlar (s.) kim olursa olsun,
 283. ona karşı durabilecek (kimse) yok. Kahramanlar
 beyi-gibi
 284. korkusuz kaygusuz gönülle, sarsılmaz (=metin),
 285. durup lâyüad şeytanların düşmanlığını (?)* düşün-
 meden (hesaba katmadan)
 286. işte şimdi, hepsini alteder yener». Yaşomitra
 287. bodhisattva şöyle dedi: «Hörmete değer-
 288. li âdil Maitreya, şimdi biz dahi o
 289. merhametli Çaştana emîre doğru yakın varıp,
 290. o kutlu mahlûku görmekle gözümüz-
 291. ü şad kılalım». Maitreya bodhisattva
 292. «Öyle yapalım» deyip (s.), ikisi birlikte
 293. Çaştana han(a) doğru gittiler. Onun üzerine
 294. korkunç (bir surette) Çaştana hanın çevresinde
 bulunan hadsiz
 295. hesapsız şeytanlar, sert avâzla bağrıstılar,
 296. birbirlerine-girdiler. Ağızlarından, gözlerinden
 297. burunlarından hep** korkunç ateş (ve)
 298. alev(ler) saçarak, dişlerini ve azı (diş)lerini gıcırdata-
 299. rak, adalelerini vurarak, avuçlarını yumdu(lar)

Dokuzuncu fasıl, elli(nci) sahife)

300. Satagiri, Haimavata, Pañçika ve sair bütün şey-
 tanlar(ın)
 301. Mübarizleri mücevherli zırhlarını giyip
 302. kederli düşünceli gönülle gelip
 303. anarı beri (=öteye beriye) yürüdüler. Bunun üze-
 rine Çaştana

(1) Nirvana, Buddhistlerin cenneti. S. H.

304. *ilig beg korkınçsız köñül-in rakşas-ka*
 305. *yakın kelip |||di. köz-ünür-te* rakşas-lar*
 306. *ölüm madar osuğ-luğ*
 307. *çştani*
 308. *t||i. m|.*
 (beş satır eksik)
 309. *çatani ilig beg*
 310. *balıkımdaki tınlğ-larığ*
 311. *|sn. amtı bir ikintike*
 312. *sınaşu körelim.*

(Eksik bir kısım var)

T II M 7 (tersi)

313. *balıkdaki yavuz irü blgü-*
 314. *-ler barça kalısız yitlinip (1) barıp*
 315. *yekler-niñ korkğu teg yulağ*
 316. *ün-leri yme eşidilmedi. ötrü*
 317. *çştani ilig ig toğa adasın*
 318. *tarıkımışın kitmişin körüp. . .*

(1) Bu söz Dr. von Gabain tarafından *yitlinip* şeklinde yazılmış ise de US.'de *yitlin* şekli de olduğundan, ve Al.'de ise yalnız *yitlin* şekliyle gösterildiğinden, burada da «ince» şekliyle göstermeyi tercih ettim. Ui III'de de 65/8 ve 37/31'de ve ince olarak gösterilmiştir. (Satır 314.) SH.

304. han bey korkusuz gönülle rakşasa(lar)a
 305. yakın gelip Heybetinden** rakşasalar
 306. ölüm şeytanı gibi
 307. Çatana
 308. (?)
 309. Çatana han bey
 310. şehrimdeki canlıları
 311. -sin. Şimdi bir birimizi
 312. deneyip görelim.
 313. şehirdeki yavuz (= meşum) alâmet(ler)
 işaret-
 314. ler kâmilin, bakiyesizce, zail-olup gidip,
 315. şeytanların korkunç yaman
 316. sesleri artık (bir daha) eşitilmedi. Sonra (artık)
 317. Çatana han bey hastalık (ve) maraz tehlikesini(n)
 318. dağılmış gitmiş (olduğunu) görüp...

NOTLAR

Bu notlar iki türdür: * işaretlileri Von Gabain'in notlarıdır; ** işaretliler kendi ilâve ettiğim mülâhazalardır. * notlarını kabil olduğu kadar aynen tercüme ettim; ancak, birçokları, Uyğurca sözün Almanca mukabili olan bir veya bir iki kelimeden ibarettir; bu kelimelerin lûgat mânaları ise müteaddit olup, A. von Gabain'in hangisini kastedtiği kestirilemediğinden, lûgat kitabında bulduğum karşılıkları dizmeğe mecbur oldum. Almanca bilenlere bir kolaylık olmak üzere A. von Gabain'in kullandığı Almanca kelimeyi de bazı yerlerde gösterdim.

Aynı kelime veya grup için A. von Gabain'in notundan sonra kendim bir not ilâvesine lüzum gördükçe ilâvemi (**....) işaretleriyle ayrı bir fıkra da gösterdim.

§ işaretiyle gösterilen kısımlar, İndeks'ten sonra gelen Gramer Notlarının fıkralarına işaret eder.

A3** *ilig beg* grupundaki *ilig* «il, yani devlet, sahibi» manasındadır. *ilig beg* kelimelerinin bir arada kullanılışı bizim eski «bey efendi» unvanını hatırlatıyor. *ilig* sözü «devletli», «han» ve «emîr» sözleriyle tercüme edildi. *ilig* sözünün de bazen, *beg* gibi, bir sınıfa mensup kimseler arasında en yüksek olana delâlet için kullanıldığını görüyoruz: «iligler iligi-e» = hanlar hanı 103.

A7** *korkğu teg*, harfiyen «korku gibi» manasına olup, teşkili bakımından Farscadaki «dehşet-âsa»ya benzeyen bir terkiptir. 235inci satırda geçen *belig teg* de öyledir.

A8* *yavlak* (*ayığ* ve *yaman* gibi), sıfatları şiddetlendirmek içindir.

A9* *kıkır-uş*, A295te *kıkır-uş* = «karşılıklı bağırışmak»... Dlt.'te *kıkır* ve *kıkırış* vardır.

* *drz-ul*, Skr: «trişula» = (Dreisack) üç dişli yaba.

A11* *öne-* = (sich erheben) «yükselmek, kendini kaldırmak, dikilmek», *ön-*(¹) tabanından gelmedir; nitekim Proben VI 133/15 de *sala-*, *sal-*'dan; 136/21de *yara*, *yar-*'dan; 120/27de *tene-*, ve WB. deki *teni*, *ten'*den, üremiştir.

* *işin* = (Haarflechte) «saç örgüsü»; WB.'de: Kk., Bar., Tob *iş-* = (zusammendrehen) «beraber bük-mek, büküştürmek», Ky, Tar., Ça., Km. *eş* 5° = (drillen) «üz-mek, sık-mak»; Tar. *işim* = (Geflecht) «örülmüş, birbirine girmiş nesnelerden müteşekkil yumak, pleksüs», ve Tar. *eşim* = (Haarflecht) «saç örgüsü» ..

A15* *toğa* ... = (Held) «kahraman» ...; asıl manası, Dlt.'e göre, (Tiger) «kaplan»:

A16* *kşatrik* (Skr.: *kşatriya*) = (Angehöriger der Kriegerkaste) «mubarizler sınıfına mensup».

A18** *bardı* aynen «vardı, gitti» manasına geliyorsa da, burada, ve keza 47 ve 126ncı satırlarda beklenil-medik bir fi'le nazarı dikkati celp için kullanıldığı anlaşılıyor.

A20* *avlap* Br.'da *av(a)la-* = (umdrängen) «sıkıştırmak; sık-mak, üzmek, tazyik etmek».

A22** Almanca tercümesi şöyledir: «Her ne olursan ol, bizim üstlü altlı dağ (gibi) dişimiz vasıtasıyla mahvolmaya gelmişsin» («Welcher art du auch seiest, du bist gekommen, um durch unsre oberen und unteren Berg(-gleichen) Zahne vernichtet zu werden»).

A32* *tod uçuz savlar*; *sav* = (Wort, Ding, Sache, Angelegenheit) «söz; şey, nesne; iş, mesele»... Bunu çok zamanlar abstre şekil ile ifade edebiliriz...

(1) Bizde sağır *n* (yani buradaki transkripsyon usulüne göre *ŋ*) ile olan *öŋ* sözü başkadır. SH.

A32** *sergüm teg ermez*'in aynen tercümesi «tahammülüm o-kadar değildir» olsa gerek: *sergü* US., AGr., ve Br.'da yok; *ser* US.: «tahammül etmek», Br.: 1° (ausharren) «azm ve sebat etmek»; 2° (schelten) «tekdir etmek, azarlamak; takbih etmek»; burada *ser*-her halde «tahammül etmek» manasına, *sergü* (ki yukarıki sözlüklerden hiçbirinde yoktur) de «tahammül» manasına, olacak. Bk.: § 17 (g)

A35** *artukrak*. Almanca tercümesinde «daha çok» (noch mehr) denmişse de, manası «ziyadesiyle» de olabilir, nitekim 52 de geçen aynı söz «çok, ziyadesiyle» (sehr) diye tercüme edilmiştir.

A36* *ötin*'in okunuşu şüphelidir; belki *ay//n(-a)*?

* *küdegü*, (Gerausch) «ses, gürültü» manasına olan *kü*'den; Thomsen, Inscr., sahife 14 de *kü eşidip* = «ses işitip»: Ui I s. 52 de *kü-lüg* «nağmeli, bir nağmesi olan». Bundan *küde* = (Gerausch machen, Krach machen) «ses çıkarmak, kırılır yarılr gibi çatırdamak»...

A38* *ıtdıp* muhakkak bir kâtip yanlışdır: doğrusu... *ıtdıp*.

A41-2* *bir ikintiske* şekli Ui III 23/4 de de vardır... Belki şahıs iyelik zamiri -si, *ikinti* sözü ile çok kaynaştığından, nihayet hakikî mahiyeti unutulup *ikintisinge* yerine *ikintisinke* ve oradan da *ikintiske* şekline geçmiştir??

(**A85'de ve A311'de *bir ikintike* şekli de vardır.)

A42* *küd*. Br.'da = (erwarten) «beklemek»... Burada (warten, zaudern) = «beklemek, gecik(tir)mek».

A47** *öntür*- A11'deki *öne* gibi, *ön-* (=yükselmek, (yukarı) çıkmak)'den «çıkarmak, meydana getirmek, (gizli kalmış bütün kuvvetlerini) harekete getirmek, bir araya toplamak, taksif etmek ve temerküz ettirmek».

Bu *öntür* gibi mecazî manada kullanılan daha birkaç söz var: *ös-*'den *ösür-*, *ör-*'den *örüt-*, *tur* 'dan *turgur-*. Hepsinde azçok yukarı çıkarmak, bitirmek (yani: bitmesine, büyümesine, sebebiyet vermek), durdurmak (yani, eski manasına göre, otururken veya yatarken kalkmasına, dikilmesine, harekete gelip davranmasına sebebiyet vermek) sözlerinin esas manaları mündemiçtir. Fakat mecazî manalarıyla şöyle kullanılmaktadırlar: *öntür*, bu madenin yukarısında söylediğimiz gibi, «toplayıp faâl ve mütemerkiz bir hale getirmek»; *örüt* = «(sanki, içinde birçok hisler bulunan bir kaba benzedilen gönülde, muayyen bir hissi) harekete getirmek, hâkim kılmak, uyandırmak»; *turgur*-da öyle; *ösür-* de ise, «yükseltmek, yukarlara vardırarak, (bir sesi, başka seslere, yahut normal sese) hâkim kılmak» gibi azçok maddice bir mana var. Bunları A47'den başka A53, A56 ve A59'da bulmak mümkün olduğu için, kaydına lüzum görüldü.

A67* *közleri* sözünün yanında bir fiil eksik gibi görünüyor. Yoksa sadece bir (.) işaretinin unutulduğunu mu kabul etmeli?

(** Sualin sebebi: *közleri* (= gözleri) sözünden sonra gelen ... *saçı* sözüne aid bir fiil bulunduğu göre, *közleri* sözüne aid de bir fiil olmak icabederdi; halbuki yok... Tercümesini: «Üç büyük gözleri ateş renginde (ve) saçları arkasına yayılı olan» tarzında yaparsak, bu eksiklik kaybolmaz mı?)

A71** *üze* sözü, metin transkripsiyonunda Müller (ve A. von Gabain) tarafından, *öze* şeklinde yazılmış ise de, AGr.'de *öze* şekli bulunmıyıp, *üze* vardır, = «üstünde, ile; -de, için». Bizdeki *üze(ri)* sözü ile kökdaş olup, talâffuzunun evvelce yanlış tahmin edilmiş olacağına hükmederek ben de A. von

Gabain'in 1941'de çıkmış olan AGr.'deki sözlüğünde geçen, ve bizdeki şekle daha uygun olan, *üze*'yi tercih ettim ⁽¹⁾.

A82** *çin*. Bu söz ekseriya *çin* şeklinde gösterildiği halde, burada (mürettip hatâsı olarak?) *çin* yazılmıştır.

A88** *içgerü kirdi* (= «içeri, yani aralarına, girdi»); Almanca «und drang auf sie ein» diye tercüme edilmiştir ki «zorla içeri girdi» manasınadır; «zorla»nın mukabili Uygurcasında yoksa da, cümlelerin umumî manasına uyuyor.

A89** *töbü*. 48. 179 ve 185'ci satırlarda *p* ile yazılı olan bu sözün, burada *b* ile yazılmasının sebebi bir yanlıştan ibaret olacak.

A114** *kösüş*; d.: *küsüş*? Müller-Gabain transkripsiyonunda *kösüş* yazılmışsa da, on yıl sonra 1941'de çıkan AGr.'de *kösüş* şekli bulunmayıp *küsüş* şekli vardır. Br., US. ve TME. gloser-indekslerinde *kös* olarak gösterilmiştir.

A126* Çince metne bakılırsa, bu, dişi bir «rakşas», yani («raksasa» değil) «raksasi»dir.

A142** *orunta* = «yatakta»? von Gabain de (auf den Lagen =) «yatakta» dan sonra (?) işaretini koymuştur. Raquette'te *uran* = «yatak mevki». Kökdaş olsalar gerektir. Kaşgârca İncil'de (Mk VII 30): «*kiçik balantı uran üstide yatkanını kördi*» cümlesi = «küçük çocuğun yatak üstünde yattığını gördü».

A150** *ırğakın* sözü von Gabain tarafından tercüme edilmiştir. Vambéry ile LÇ.'da ve US.'teki tariflere göre *ırğak* = «çengel, büyük olta, kanca, karmık». Sondaki *-in*, ektir: *ırğakın* = «çengelini» yahut «çengelle»

(1) Eski yazılarda, *o* ile *u*'yu, *ö* ile *ü*'yü ayırt etmek mümkün olmadığını, ve transkripsyonlarda bunlardan birinin ancak tahmin üzere konduğunu, hatırlamak gerektir. SH.

A163** *ança*: US: «bunun üzerine», fakat AGr.: «biraz»; metnin Almanca tercümesinde (Wahrend er dort-hin ging =) «o, o yana doğru giderken» demiştir.

A165* *tıysa-yu... tıy* (= «ses») 'den «dinlemek isteyip»; nitekim... *suvsu-*, *suu* (= «su») 'dan «içmek istemek» manasınadır.

A168** *utğurak* US: «hep, tamamıyla»; burada «kat'iiyetle» cümleye daha uygundur.

A169** Bu satırla 173'te geçen *b(e)lgürtmiş* sözü, esas itibariyle bizdeki belirtmek'in eski şekli olmakla beraber, burada «(desise ve hud'a vasıtasıyla) yokken var gibi gösterilmiş» manasına kullanılmıştır. (A169 un Almancası «durch der Dämonen List und Trug in Erscheinung tritt», ve A173'ünkü de ona benzer).

A170** *ança turup*. Bunun manası, (tur- aynı zamanda «kalkmak, davranmak» manasına da geldiğine göre) «bunun üzerine davranıp» da olabilir.

A172* *utun* Br.'a göre (frech=) «küstah» demektir.

A182* *ol rakşas*, 171'inci satırdaki Tariçanta'dan başkadır: Şeytanların en sonuncusu ve en büyüğü, ve Çaştani tarafından yenilmiş olanıdır.

A183* *lapkıtg*? Çaştani'nin bir lâkabı olabilir; tabii, yabancı dilden alma bir sözdür.

(** Bence bu, *alp katıg* sözünün yanlış yazılışından ibarettir; *alp katıg*'ın 83 üncü ve 162 nci satırlarda da geçtiğini gördük.)

A192* *il-* = (auf jemanden stossen, ihn angreifen) «birine çarpmak, ona taarruz etmek»... Bk.: WB I *il-* (2).

A197* *strayastriş* = Skr.: Trayastrimṣat, ki Kauṣikas dahi denilen bir cennet'in adlarından biridir.

A209** *kolti sanınça*. *kolti* sözü (Skr.: koti) gerek US.'nde gerek AGr.'de «milyonlarca», «namütenahi» diye tarif edilmişse de *kolti sanınça* terkinde isim

olarak kullanılmış olduğu anlaşıyor çünkü sıfat olsaydı terkinin öbür unsuru yani *sanınca* muzaf şeklini alamazdı *sança* yazılırdı.

A215* *tegrikle-p*, aslı *teğir-ik* veya *teğir-ig'*den *tegrik* (Br.'da *teğrek* = «kenar», Uy. *teğre* = «etraf; -e doğru; için»...) *tegriklep* = «etrafını sarıp».

(** Kş.: tekerlek; değirmi.)

A217* *Yaşomaitri*. . bunu (Skr.: Vasumitra'dan) *vasumaitri* okumak da mümkündür.

A220* *uruğut*... Br. daki *urun-*'dan = (sich schlagen) «dövüşmek, savaşmak»'tan olacak. Kş.: Rff., Tş: 20 b 4 *tört ulug gekler uruğutları* = dört büyük şeytan muharip (?). Belki Dlt.'deki kendini vurmak manasına *urun-*' dan üremiştir

A229* *olurmaz mu'* nun asıl manası, olur = «oturmak» olduğuna göre, «oturamaz mı», «oturmıyor mu» olmak icap eder; fakat AGr. de «durmak» manasına da geldiğini görüyoruz Metnin tercümesindeki *olur-* fi'li burada devam manasını ifade ediyor.

A230* *arvışçılar begi* = «sihirbazlar beyi»; şu kadar ki, sihirbaz, büyücü, v. s., bizde fena manaya alınırken, burada iyi manada kullanıldığı görülüyor. Unutmamalı ki Buddhist mezhebinde, ilmi irfan (yani *bilge bilig*) sahibi olan kimselere, değme kişinin ve hattâ âlimlerin fevkinde sihri kudretler atfolunurdu, bizim eskiden erenlere, dervişlere atfettiğimiz gibi. Buradaki *arvışçı* sözüne de ona göre mana vermek icap eder. *arvış* sözü ihtimal, Şemseddin Sami'nin «efsun, sihir»... diye tarif ederek verdiği *arpağ* (ve *harpa*) sözü ile kökdaştır.) Bk.: A268*.

A233* *ergey*, *erki* yerine bir kâtip yanlış mıdır?

' (***erki*, ermek fi'linin «acaba» «belki» mana-

sına gelen bir şeklidir. Von Gabain 1931'de *ergey* gibi bir şeklin bulunacağına ihtimal vermemiş, bir yanlış sanmış: fakat 1941'de bastırdığı AGr. de *ergey* şeklinin, müstakbele delâlet eder bir şekil olarak mevcut olduğunu kabul etmiştir, ve sah 134, § 269' da misal olarak bu cümleyi almıştır, ve Ui IV. A metnini: «die... Dämonen umzingelten ihn und griffen ihn wohl an» diye tercüme etmişken. AGr.' da tekrar ettiği bu cümleyi «die Dämonen, rings herum jagend, greifen ihn wohl an» şeklinde ifade etmiştir.)

A247* *kalıg* US.: «*kalık* = 1° sema, gök; 2° tavan-arası»; «*halıg* = eter, atmosfer»; Br.: «*kalık* = (Luft, Himmel) Hava; gök»; AGr.: «*kalg* = yukarı kat; kule; — sema».

A252* *yoksuz* = «faidesiz» Ui I 31/7, Ui II 15/8 ve Ui III 38/14' de de geçer; ayrıca W. Bang'ın 4. Türk. Brief, U. Jb VII S. 40 Anm. 2'ye müracaat; *yokluk* = «faideli» Ui III 32/17.

(** Bk.: AGr.: § 213 ve 361, ve buradaki Sözlük)

A254* *koğ* Altay, Lebed, Baraba, Teleut ve Uygur lehçelerinde *koğ* = «toprak, kül, toz, ufantı». Br. de «*koğ gözde çöp, yemekte pislik*»...

* *kıçmık*, ihtimal **kıçmık*, tan *kıç* = Ça. = «kaşımak», *kaçın* Kn, Tub., Sag. = «kaşınmak», *kıçı* Kn. = «kaşıntı», *kışma* Kz. = «kaşıntı»; **kıçım* belki = «kaşınmaktan dökülen zereler, en ufak kırıntı», ve bundan da ikinci bir küçültme olarak *kıçmık* ihtimal *koğ-kıçmık* = «mevcudiyetini muhafaza edebilecek en ufak zerre, atom»

A258* *ay-mıntın*: Lûgatlarda bulamadım. AGr' de de bunu izah edecek bir şey yok. «Hattâ» gibi bir mânaya getirildiği anlaşıyor. Ui III 73/3 ve 75/11- de de böyle bir manada kullanılmıştır.

A259** *ada tuda* ikisi de AGr.'e göre «tehlike» manasına sinonim ikizleme ise de, burada cümlelerin gelişi dolayısıyla «zarar» la ifade etmek lâzım gelmiştir. Esasen US'de *ada*'ya verilen manalardan biri de «musibet» tir.

A263* *muntada* ögre harfiyen «bundan önce» demektir.

A268* *kınığ köüllüg* = «sağlam yürekli»; *kın-* = «sağlam olmak» Ui II 46/58. *katıg kınığ* (doğrusu böyledir) *sakınçlıg* Ui III 73/17⁽¹⁾; *yti kınıg tölük* = «gayet kuvvetli büyük kudret» Suv. 613/6; *yti kınıg ögrünçülüğ* = (gayet coşkun kuvvetli sevinçle) Suv. 617/21.

A269* *avış* = *arvış*; v' den evvel gelen r' lerin bazen düştüğü görülüyor; bk.: Uig. Stud., Anm. 16.

A270** *öklit-*, «çok» mânasına olan öküş'le kökdaş olup aslında «çoğaltmak» demektir; 270 inci satırdaki kullanışına göre, «çok tekrarlatıp idman ettirmek, alıştırmak» mânasına getirilmiştir.

A271** *as-* da *öklit-* gibi kullanılmıştır.

A274* *yara-* = (bereit sein) «hazırlanmak, hazır olmak», *yarat-* = (bereiten) «hazırlamak» (Al.) Okunuşu pek şüpheli olan *yaraş yarap* = (eine Bereitschaft bereit sein) «bir hazırlık hazırlanıp»? Kş.: Tt II B 23 ve şerhi. *ötek öte-*

A276* *özining emgekçe*, doğrusu *emgekinçe*.

A282* *kim erser*, T II Y 58 de, aynı cümle *kim bar erser* şeklindedir.

A285* *yavlağ* = (Feindseligkeit) «husumet»; Suv.'da *yağı yavlağ* = (Widersacher) = «hasım, düşman». (** Belki «kuvvet»? Bk.: Sözlük.)

* *ömetin* yerine, T II Y 58 de *s(a)nmadın* var.

(1) *kınığ* sözünün tashihine lüzum görülmüş olması, Ui III 73/17'de bu sözün Müller tarafından, tereddütle, *kaçıg* okunmak istenmiş olmasındandır. SH. —

A297** *barça*. Cümlelerin Almanca tercümesi (Aus all ihren Rachen, Augen und Nasen=) «Bütün ağız göz ve burunlarından»'dır.

A302** *bosuşluğ*. Transkripsyonda ve US., *bosuş-* yazılmış ise de AGr.'de bu kelime *busuş-* şeklinde yazılmıştır.

A305* *közünür-te*, *közünür ödün* manasına; buna çok tesadüf olunuyor. Yazma T. 84-75 v. 9'da *közünür-de* = «işbu mevcudiyette».

(** Bu izahla, von Gabain'in tercümesi arasındaki münasebet?)

A306* *madar* sözünün hangi kökten ürediği belli değildir.

SÖZLÜK

(Gloser—İndeks)

Bu Glöser—İndeks'in tedkikinde gözönünde tutulması faideli olan bazı noktalar var :

- 1° — Fiillerde, mastar eki olan *-mek/-mak* yerine — işaret konmak âdet olmuştur. (Maksad, meselâ *ırmak* ve *yemek* gibi *-mak* hecesiyle biten isimlerin mastar halindeki fiillerden tefrik edilmesidir.) Şu halde, bilfarz, *öztürmek* fiilini ararken *öztür-* maddesine bakmak lâzımdır.
- 2° — Tarif olunan söz ile o sözün tarifi arasında bazen görülecek olan = işareti her ikisinin de aynı kökten olduğuna delâlet eder. Meselâ «*ögre* = önce»; «*öve* = öfke», vs (Misallerdeki = işareti ise sadece tarif kısmını ayırmak için konmuştur.)
- 3° — Rakamlar, tarif olunan sözün hangi satırda geçtiğini gösterir.
- 4° — Bazı tariflerden sonra, «.....-le s.» rumuzu geçer : «... ile ikizleme sinonimdir», demektir. (Bk. : Glöser—İndeks sonunda İkizleme Sinonimler hakkındaki izahata.)
- 5° — Kelimelerden bazılarının manası veya kullanılışı daha iyi anlaşılabilmek için, başka sözlerle birlikte gösterildi: bu gibi gruplar ' işaretleri arasında gösterilmiştir.
- 6° — Metinde, *yime*, *men teyri* gibi sözler, *yme*, *mn*, *tyri* şeklinde yazılıdır. Sözlükte ve Gramer Notlarında bu gibi sözler *y(i)me*, *m(e)n*, *t(e)ryi* şeklinde yazılarak, asıl telâffuzlarıyla gösterildi.

A

- a*, ve *-e* bizdeki E, Ey, Ay gibi nidadır, fakat aid olduğu sözden sonra gelir. Misaller için bk: Gr., ve 55, 82, 103, 128, vs.
- ada* 1° tehlike; 2° fenalık, zarar 161, 259; *tuda* ile s. 'adasın' 106, 317.
- adak*=*ayak*; 'adakıntı' 153
- adın* 1° başka 145, 184, 277; 2° öbür, diğer 45; 'adın-larını' 275.
- ağar* pek ziyade, pek büyük, pek derin 100.
- ağız* ve *ağz*=*ağız*; 'ağızıntın' 189; 'ağzlarıntın' 296.
- agnikişi* şeytanlardan birinin özadı (Skr.: Agnikeşa) 111.
- ağu*=*ağu*, zehir; 'ağuluğ' 12.
- al*=*al*, hile düzen; *altağ* ile s.; 'alın altağın' 169.
- al-* (=almak) davranmak, kararını vermek; 'alıp' 243.
- alaķırış* birbirlerine girmek, birbirlerine karışmak; 'ala-ķırıştılar' 296.
- alku* bütün, kâffe, hep, olanca 250, 255, 266.
- alp*=*alp*, kahraman, cesur 83, 162, 213.
- alt*=*alt*; 'altın' 21
- altağ* (? d: *altak* ?)=aldatma, hile; bk.: *al*.
- altı*=*altı* (6) 193.
- altmış*=*altmış* (60) 98/99, 150/151, 263/264.
- amrak* 1° sevgili; 2° maşuka 140, 143; 'amrakıyız' 145.
- amtı*=*imdi*; 54, 58, 84, 127, 219, 231, 286, 288, 311.
- ança*= 1° öyle(ce) 86, 163, 233; 2° o aralık? ÜS.: «bunun üzerine»; AGr.: «biraz» 170, 182; *ança-ķı-a* zerrece, zerre kadar 24, 272.
- ay*=*en* (ulak, adverb: en büyük, vs. deki gibi) 88, 211
- ay-mıntın*= 258; bk.: A 258**
- anı*=*onu* 14, 76, 134.
- anın*=*ondandır ki*, dolayisiyle 127.
- anıy*=*onun* 4, 160, 234, 283,

- anta* = 1° (onda) orada 66; 2° ondan 187; '*anta ok*' tam oarada, hemen, derhal 35, 50, 164, 187, 240; '*anta ötrü*' bunun üzerine 45, 161, 187, 245, 293.
anuk hazır, müheyya 84, 104, 156.
ar = argınlaşmak, bezmek, gönül gevşemek; '*armadı*' 273.
ara = 1° ara; '*arasınta*' 4, 17; 2° aralık, sıra, vakit; '*anıy arasınta*' o sıralarda, o aralık 234; 3° fasıla; '*kiçmedin ara*' arası (çok) geçmeden 279.
arıtı hiç, kat'iiyen 273.
arka = 1° arka; 2° öte taraf; '*arkasınta*' 68, 253.
arslan = 1° arslan; 2° en kuvvetli, cesur ve alp olan, en kahraman; '*arslanların*' 1; '*arslanı*' 51.
art = art, arka, sırt; '*artlarınta*' 38.
artuk 1° = artık, fazla; *artukrak* daha çok 35; ziyadesiyle 52; 2° küsur; '*miy artuk*' bin küsur 239.
aruk = argın(lık), yorgun(luk); '*aruksuz*' yorulmamış, zinde, enerjik 273.
arvış ve *avış* = arpağ, büyü; yüksek ruhî manevî kuvvet, fevkalbeşer kudret; *arvışçı* arvış sabibi: '*arvışçılar*' 230; bk.: A. 230** ve *avış*.
as US.; «çoğaltmak, teksir etmek»; (çok tekrar ederek, veya ettirerek) alıştırmak: '*astı*' 271; öklit-'le s.; bk.: A 270**, A 271**.
at = ad, isim; '*atlıg*', '*atl(ı)g*' = adlı, namındaki 48, 88, 111, 138, 151, 157, 171, 241.
avış bk. *arvış* 268; bk.: A 268* ve A 230**.
avla - etrafını sarmak, ihata etmek; '*avlap*' 20, 192, 232.
ay = ey! hey! 20, 25, 61, 82.
aya = aya. US.; «avuç, el içi»; '*ayaların*' 36, 101, 299.
ayağ hörmət; '*ayağka*'; 28; '*ayağın*' 100.
ayanç, bk.: *ayınç*.
ayı, *ay-ı* çok, pek 156.

- ayınç* ve *ayanç* endişe, ihtiraz, korku; *korkunç* ile s.; '*ayançı*' 73; '*ayınçsız*' 17, 81; '*ayançsız*' 284.
azığ = azı (dişi); büyük diş? '*azıgları*' 71; '*azıgların*' 298.
azu yoksa, yahut, illâ 282; *azu yime* ve illâ 145. *azun* âlem, dünya (AGr.: Soğdca *ajun*'dan): '*ajunka*' 45.

— B —

- badruk* = bayrak 9, 39, 237.
bağar = bağır; '*bağarın*' 153.
bağarsuk = bağırsak; '*bağarsukların*' 6.
balık şehir; '*balıkka*' 27; '*balıkımın*' 30; *balıkını* 1; '*balıkımtaki*' 26, 62; '*balıkımdaki*' 105, 310; '*balıkınta*' 64; 58; '*balıkdağı*' 313.
bar = 1° var, olanca, bütün 46; 2° var (dır) 66; 110, 126, 145, 158.
bar = 1° varmak, gitmek; 2° zail olmak, yok olmak; yitlin- *mek* ile s.; 3° cesarete mütevakkıf bir harekete karar verildiğini, beklenmedik bir harekette bulunulduğunu ifadeye yarar bir nevi yardımcı fiil: bk. A 18**; *bardı*' 18, 137, 163, 232; '*bardılar*' 293; '*barıp*' 47, 314 '*barğalı*' 144.
barça 1° = var, olanca, bütün, hepsi, mevcudunca 251, 263, 2° kâmilin, tamamen 266, 314; 3° beraber-(ce), birlikte 292; 4° mütemadiyen? 297; bk.: A 297**
basa arka, peş; '*basasınta*' 141.
baş = baş, kafa; '*başın*' 49.
bedük = büyük 10, 65, 67.
beg = 1° bey, asilzade; ekseriya *ilig beg* şeklinde geçiyor; 3, 23, 46, 60, 79, 92, 105, 115, 136, 141, 165, 231, 258, 304, 309, 317; 2° bir zümrenin en büyüğü, en ustası '*begiteg*' 15, 74, 283, *begig*' 41, 138; '*begke*' 53, 102, 142; '*beglerni*' 55; '*begim*' 143, 147; '*begni*' 33, 258, 261, = '*begney*' 152; '*begler*' 16.

belgü, blgü = belgi, işaret, alâmet 'b(e)lgüler' 313.

belgürt-, blgürt = (hakikatte olmıyan bir şeyi göz bağcılıkla) belirtmek, göstermek: 1° kendi kılığını değiştirip başka bir kılığa girmek: 'b(e)lgürtüp' 132, 141; 2° hakikatte olmıyan bir sesi işittirmek; 'belgurtmış' 169, 173.

belin = belinleme, korku; 'beliñ teg' 235, 'beliñteg' 294.

beltir yol kavşağı, iki üç yolun birleştigi yer; yolların birleşmesi, kesişmesi 3, 13.

berü = beri; bk.: *inaru berü*.

bil = bel; 'biliñe' 242.

bil- = bilmek, anlamak; 'bilti' 168; 'biltim' 172.

bilge bilig = bilginin yükseğı, irfan, kemâl (Fransızca «sagesse», İngilizce «wisdom»); 'bilge biligke' 'bilge biligin' 167 8; bk. A 77**.

biltiz = bildirmek, belli etmek, sezdirmek; 'biltizmetin' 132.

bintipal US.: «mızrak» (Skr.: *bhindipâla*); 'bintipalta' 237.

bir = 1° bir 65, 98, 99, 166, 259, 2° biri(si) 110; 'bir ikin-ti(s)ke, birbirlerine 41, 84, 238, 311.

bir- = bermek; 'bir-di' 28; 'birgil' 206.

birle = birlikte ile, -le, ile beraber; 81, 83, 247.

birök 1° bırak ki 56; 2° eğer, şayet 147; 3° filhakika 252.

biş = beş; *bişyüz* = beş yüz 262-3.

biz = 1° biz 111. 288; 2° (fiil sonunda) -iz; 'bizin' 21, 58; 'bizni' 57, 266; 'biz-z' 85: *biznide* 267.

bı = bıçak; 'bı bıçguları' 237; bk.: *bıçgu*.

bıç = biçmek, kesmek; *bıçip* 30; 'bıçıqlar' 44; 'bıçğalı' 49, 90.

bıçgu = bıçak; *bı* ile s.; bk.: *bı*.

blgü, bk. *b(e)lgü*.

blgürt-, bk. *b(e)lgürt-*.

Bodistv bodhisattva (Skr.) «pek yüksek erenler» gibi bir manada olup lâkap olmakla ait olduğu isimden

sonra gelir; 246 7, 248, 257, 287, 291; 'bodistvlar' 263, 'bodistvlarınay' 167, 'bodistvka' 217.

boğaz = boğaz; 'boğazıntın' 188.

bol- olmak, bulunmak; 'bolğalı' 22; 'bolğıl' 60; 'bolur' 66; 'bolsar' 76, 117, 256; 'bolsarlar' 256, 257; 'bolup' 231; 'boltı' 268.

bosuş (d: *busuş*? bk A 302**) 'bosuşluğ' US.: «mahzun, mükedder» 302.

btraklb US.'deki *batra* ve *kalp* maddelerinin tariflerinden kestirildiğine göre, aslı Skr. *Bhadrakalpa* olup «Bhadra (adlı kraliçenin) zamanında» mânâsınadır. *btraklpdaki* 262

bu = bu 22, 27, 28, 64, 107, 179, 205, 249, 250, 252, 261, 262, 278, 279; 'bu muntağ' = bu derece 160; 'bu munça' 186.

budun buğun halk, ehali; 'budunuğ buğunuğ' 26.

bukun, bk. *budun*.

bul- = bulmak, elde etmek, nail ve mazhar olmak; 'bulup' 264.

bulgan- (= bulanmak) hiddetten heyecana kapılmak 'bulganıp' 25.

bultaçı = bulucu, bulan, -e nail olan 268.

buluğ istikamet 251.

burhan US.: «... Hâlik ... Peygamber ...» (Çinceden); 263. 271.

burhanlıg mukaddes, ilâhî 280.

burun = burun; 'burunların' 297.

busuşluğ bk.: *bosuş*, *bosuşluğ*, ve A 302**.

buyan US.: hizmet, kut, saadet (Skr. *punya*) 270

büt = bitmek, tahakkuk etmek, tamamlanmak; *bütgey* 136.

bütür- = bitirmek, tahakkuk ettirmek, (bir emri) yerine getirmek; 'bütürgeli' 104, 155.

— Ç —

Ç(a)ştani, Çaştani Çaştana hanın adı 14, 18, 23, 33, vs., vs.

çin (?) hakikî, hâlis; kirtü ile s. : 82; bk. : A 82** [1].

Çitraviri Hint mitolojisinde İndra ilâhın oğlunun özadıdır (US). (Metnimizde, Hormuzda Tanrının oğlu olarak gösteriliyor. SH.) 241. (Dr. V. Gabain notunda aslının Skr. Citraviriya olabileceğini ileri sürmekle beraber, İndra'nın böyle bir oğlu olduğunun mâlûm olmadığını kaydediyor.)

çıkkrat- (dişlerini) gıcırdatmak; 'çıkkratıp' 289.

çkir US. : «çakir, Skr. çakra = çarh, tekerlek» 237.

çoğ nur, şa'saa; yalın'la s. : 'çoğın yalının' 51, 99

Çştani bk. : Çaştani.

— D —

drzul ve trzul US : «yabaya benzer üç dişli alâmet» (Skr. : trişula) 9, 39 236.

Dušta şeytanlardan birinin adıdır (Skr. Dušta = kötülük 137, 151

— E —

-e bk. : -a

edgü = 1° iyi, hoş, hayırlı 126, 130, 270; merhametli 59; 2° iyilik, merhamet 'edgügerü' 277.

(1) En çok çin şeklinde geçen bu sözün Çince tschêng'den geldiği Al.' de işaret edilmişse de, ne US. veya Br.' de ne de AGr.' de bunu sağlayacak bir kayde tesadüf olunmuyor. SH.

edgölüg = iyi, merhametli 289.

elig = 1° elli (50) 36/37, 299/300; 2° el (ilig, il(i) g şekli de vardır) 'eliglerinte' 40.

emgek = emek, zahmet, ıztırap; 'emgekniy' 159; 'emgekin', 275; 'emgekçe' 276.

emgen- = emek ve ıztırap çekmek; yorulmak; 'emgenürler' 252; 'emgenip' 276.

eğin (= eğin) omuz; 'eğinlerinte' 12.

er- 1° = ermek / irmek, «imek», olmak, (bir halde) bulunmak; 2° var, mevcut olmak, 'ermez' değildir 32; 'erser' 73, 83, 103, 114; 'erürmen' 79; 'ermiş biz' 85; 'erürbiz' 112; 'erki' 146; 'ergey' 233, bk. : A 233**; 'ersersizler' 83.

erdini US. : «cevher, kıymetli eşya, mücevherat» (Skr. : ratna) 'erdinisi' 214, 'erdinilig' 301.

erk 1° kudret; 2° ihtiyar, hürriyet; 'erklig' 93; 'erkligi' 78; 'erksizin' gayri ihtiyarî olarak, âciz, mukavemetle gayri muktedir olarak 160.

ertiğü US. : «son derece, fevkalâde» 77, 110, 151.

erüş US. : «hadsiz, hesapsız, pek çok, lâyuad» 127.

eşit(d)- ve iş(i)d = işitmek; 'eşidip' 23, 34, 149, 'eşitildi' 236, 'işdilti' 164; 'eşidilmedi' 316; 'işidmişte' 167.

et = et; 'etin' 5.

et'üz (d. : et'öz?) vücut, 'et'üzleriye' 6; 'et'üzün' 11; 'et'üzlerin' 13; 'et'üzüğüzlerni' 29; 'et'üzinteki' 258.

evin US. : «äwin:... 3° sayı adedi, aded», tane 259.

Ezrua bir tanrının adıdır 210.

— H —

Haimavadi bir şeytanın adıdır 300.

— İ —

iç = içmek; '*içip*' 6; '*içgeli*' 108.

içgerü = içeri; aralarına 88

içkek şeytan; kan içen vampir şeytan olsa gerek 257, 282

ig hastalık; *toğa* ile s; 58, 63, 158, 317.

iki = iki 36/37, 98/99; *bir* '*ikintiske*' 41. '*bir ikintike*' 84, 238, 311, = bir birlerine; '*ikisi*'; '*ikinti*' = ikincisi, öbürü 110.

il- tutmak, yakalamak; üzerine saldırmak, hücum etmek; '*iltir*' 192, 233; bk.: A 192*.

ilig = 1° il sahibi, emîr, han; ekseriya *ilig beg* şeklinde geçiyor 41, 53, 64, 109, 138, 142, 154, 205, 221, 294; '*ilig beg*' 3, 14-5, 23, 46, 60, 79, 92, 104, 115, 136, 141, 149, 162, 165, 203, 231, 250, 304, 309, 317; '*iligig*' 18, 184, 206, '*ilig begniş*' 33, 258, 261, '*ilig begneş*' 152; '*iligniş*' 50, 139, 244; '*iligler iligi-e*' 103; '*iligi*' 128; '*iligke*' 234; '*iliggerü*' 289; bk. A3**. 2° el (*elig* şekli de vardır), '*ilginte*, *il(i)ginte*' 87, 243; '*iliglerinte*' 10.

ince 1° şöyle 20, 25, 42, 53, 60, 63, 102, 108, 115, 153, 172, 183, 204, 210, 218, 229, 287; 2° öyle 292.

intradana İndra tanrının yayı 243.

irü = irim, yorum, fal alâmeti; belgü ile s; '*irü belgüler*' 313.

isig = sıcak; *isig öz* (= sıcak öz) can 915; '*isig özün*' 128; '*isig özin*' 44.

iş = iş 213; '*işiye*' 27, 34.

işin US. ve AGr. «saç örgüsü» 11.

işid- ve eşit-; bk.: eşit-.

itin- süslemek; *yaratın-* la s.; '*itinip yaratınip*' 13.

iyin mucibince, veçhile 114.

— I —

id- atmak, göndermek; '*ıdıylar*' 45; bk.: et-.

ıdala- US : «... .. terketmek», feda etmek; AGr. «bırakmak»; '*ıdalayu*' 274.

ınağ = inan ve ümid sebebi; *umuğ*'la s.; 60.

ınaru ileri (de) 109, 156; *ınaru berü* = anar berü, ileri geri, öteye beriye 2, 303.

ırak = ırak, uzak 156; '*ıraktın*' 138, 163

ırgak US : «çengel, kanca, kopça, kıvrıkcık (?)»; '*ırgakın*' 150.

it (d: *id*.) AGr.: «*id-* terketmek, göndermek, kaçırmak»; '*ıtdıp*' (d: *ıtdıp*) 38; bk.: *id-*.

— K —

kaçan = kaçan vaktâki ne zaman ki 119.

kalaşotari bir şeytanın adıdır (Skr : Kalaşodara) 88.

kalig US.: «*kalig sema*», «*halig eter, atmosfer*»; AGr.: «*kalig yukarı kat; kule; —sema*»; 247.

kalın (=kalın) sık, gür; US.: «*kalın çok, lâyuad, sık*» 232, 256, 285.

kalısız = kalıntısız; US : «*kalısız bakiyesiz, tamamiyle, eksiksiz*» 314.

kamrakti US. : «bir lâkaptır» (Akr. kâmarakta) 230.

kan = kan; '*kanın*' 5; '*kanınızları*' 108.

kan = kanmak, doymak; '*kanğay*' 114.

kanunçsuz = kanmaz, kanmak bilmez; *todunçsuz* ile s.; 72.

kapag = kapu; '*kapagıya*' 278.

kapkara = kapkara, simsiyah 10, 165.

karak gözün bebeği; '*karalı*' 69, 228.

katig (=katı) 1° sert, tiz, kuvvetli 8, 295; 2° sağlam, metin, korkusuz 74, 80; 3° (bünyesi, adelesi) kuvvetli olan 83, 162.

katıgılan- 1° çok çalışmak, uğraşmak, cehdetmek '*katıgılan*' 135; '*katıgılanmakıya*' 265; '*katıglantı*' 277; 2° (isim olarak) azim, ceht, büyük gayret '*katıgılanmakl(ı)ğ*', azimli 77.

katun = kadın, karı, zevce; '*katunınıy*', 140.

katrun- = katılaştırmak, kuvvetlendirmek, sağlamak ve cesaret vermek; '*katrunup*' 15, 23.

kavşiki US. : «İndras nam ilâhın lâkabıdır» 211.

kavşur- = kavuşturmak; '*kavşurup*' 102.

kay sayu her bir , her 13.

kayu = hangi; '*kayısı*', 85.

ked- = giymek; '*kedip*' 301.

kel- ve *kl-*, *k(e)l-* = gelmek; '*keltiy*' 22; '*kelyük(m)e(n)*' 82; '*kelip*' 171, 177, 302, 305; '*kelti*' 181; '*k(e)ltiler*' 248; '*kelgey*' 281.

kemiş- US. : «atmak, bırakmak, düşürmek» : AGr. : «vazgeçmek, terketmek»; '*kemişeyin*' 30.

kentü, ve *kntü*, *k(e)ntü* = kendi; *kentü özi* = kendi özü; '*kentü öziniy*' 265.

keyik = geyik; vahşi hayvan '*keyiklerin*' 215.

keze sıra ile, US. : «sıra, tedricen»; AGr. : «sıra, ile»; 244.

kiçmedin ara = arası (çok) geçmeden 279

kidin arka; garp; '*kidininte*' 2.

kim = kim 28, 76, 185, 282; '*kims(e)n?*', 20

kir- = girmek; '*kirip*' 17; '*kirgülük*' 28; '*kirdi*' 88, 121.

kirtü = gerçek, hakikî, hâlis *çin* (d:çın?) ile s. : 83.

kisari US. : 'arслан' (Skr kesarin) 215.

kit- = gitmek; '*kitgüsi*', 58; '*kitmez*' 63; '*kitmişin*' 318.

kiter- = gidermek; *öngi kiter* ayrı tutmak, bir tarafa koymak, istisna etmek; '*öngi kiteresen*' 184.

kıçmık zerre, ufacık parça; AGr. ve US. : «*kıçmık atom*»;

koğ kıçmık atom, göze görünmiyecek kadar ufak tane, zerre; 254; bk. : A 254*.

kıkıruş- ve *kıkırış-* bağrısmak; '*kıkıruşu*' 9; '*kıkırış tılar*' 295.

kıkırış-, bk. : *kıkıruş-*.

kıl- = kılmak; etmek, yapmak; sebebiyet vermek; '*kı-lurm(e)n*' 161; '*kılguluğ*' 213, 272; '*kılıp*' 266, 269; '*kılalım*' 291-2.

kılıç = kılıç; '*kılıçımın*' 29; '*kılıçın*' 49, 86, 89; '*kılıçım*' 107.

kılın- US. : «yapmaya cehdetmek, icraata girişmek»; AGr. : «meşgul olmak; esaslı yapmak; hazırlanmak gayret etmek; yaratılmak» 90; '*kılınıp*' 19, 41.

kılınç US. : «hareket, icraat, iş, amel»; AGr. : «iş»; efal, harekât; '*kılınıncın*' 173; '*kılınçka*' 270.

kınığ AGr. ve US. : «*kınığ kuvvetli, sert*», metin, sebatlı, kararından dönmez; '*kınığ köyüllüğ avış*' = müessir büyü(?) 268.

kıpkızıl = kıpkızıl 38,

kıw AGr. : «*kıw saadet, azamet*»; US. : «*kıw saadet, tali, kut*» *kut*'la s. ; '*kıwin*' 52, 99; '*kıwlig*' 291.

kızıl = kızıl; bk. : *kıp kızıl*.

kl-, *k(e)l*, bk. : *kel*.

kntü, *k(e)ntü*, bk. : *kentü*.

kod- = koymak, bırakmak, '*kodup*' 144, 146

koğ AGr. : «*koğ (køk?) atom*»; US. : «*koğ, toprak*»; Ui/İnd. : «*atom*»; *kıçmık*'la s.? 254; bk. : A 254*.

kolti US. : «milyonlarca, hadsiz, hesapsız» (Skr. : kati); 209, 294; bk. 209**.

koşkyu Ui/İnd. : «harp» çalgı âleti) (Çinceden) 164.

kork- = korkmak; '*korkmadın*' 24; '*korkup*' 151. '*kork-tılar*' 52.

korkğu = korku; '*korkğum*', 118; *korkğu teg korkunç*, müthiş 7, 297, 315.

korkınç korkunç = korku 212; '*korkunç*' 73; '*korkınçsız*' 16, 80 216 284, 304; '*korkuncsuz*' 208; *ayınçsız*'la s

Kormuzta US.: «Hormuzta İndra ilâhı» 217, 241.

kök = gök 247.

köyül = gönül, yürek; azim; 56, 59, 80, 114; *köyülüğün* 56; '*köylüğteki*, 113; '*köyülüğe*, 115; '*köyülin*' 17, 70, 81, 175, 178, 216, 265, 269; 284, 302, 304, '*köyüllüğ*' 268.

kör- = görmek; '*kördi*' 4; '*körüp*' 14, 18, 32, 52, 107, 138, 246; '*körüşler*' 29; '*körmekin*' 290; '*körelim*' 312; '*körgeli*' 131.

körk = görünüş, manzara, kıyafet 7, 132; '*körkin*' 139, 152, 141.

körtle güzel, cazip 131.

kösüş (d: *küşüş*?) bk.: *küşüş*.

kötür- kaldırmak; yüklenmek; '*kötürü*' 275; '*kötürüp*' 49.

kövrük US.: «davul»; '*kövrükler*', 239

köz = göz; '*közi*' 69, 228; '*közleri*' 67; '*közümüzni*' 290; '*közlerintin*', 296

közün- = gözükmek görünmek; '*közünmez*' 231; '*közünürte*' 305.

kşatrik US.: (Hintlilerde) askerî sınıfa mensup olanlar (Skr.: Kşatriya) 16

kut = 1° kut, seadet; 2° haşmet; *kıv*'la s.; '*kutın*' 51, 99, 264 268

kutılığ = kutlu 271.

kutluğ = kutlu, mes'ut. 211, 278, 290, 291.

küç=güç, kuvvet; (bir şeyi yapmaya) iltidar, salâhiyet; '*küşün*' le s. 28; '*küşin*' 46, 51

küçlüğ= güçlü, kuvvetli; yaman; 34, 35, 256.

küd- = gütmek; beklemek; '*küdersizler*' 42.

küde- bağırarak; '*küdeyü*' 36.

kün= 1° güneş; 2° güney, cenup; '*küntin yığak*' cenup-tan yana 65; '*künt(e)gri*' Güneş tanrı 280.

kür AGr.: «aldatma»; Ca., büyüye müracaat etmeden yapılan hile, desise düzen manasına; *tev*'le s.; '*tevin kürin*' 169, 173;

küşün güç, kuvvet; *küş*'le s.; '*küşin küşünün*' 51.

küşüş (d.: *küşüş*? bk.: A 114 **) arzu, istek '*küşüşüng*' 113, 135; '*küşüşinte*' 271.

— L —

lapkıg = ? bk.: A 183* ve**.

— M —

madar US.: «şeytan» (Mo.: matar) 306; bk.: A 306*.

maitri US.: «haş isim» (Skr.: Maitreya) 246, 248, 288, 291.

may = bana 25, 147.

men, ve *mn*, *m(e)n* = 1° ben 70, 154, 160, 174; 2° (fiil sonunda) -im 129, 161.

meğiz = beniz; sima, yüz, çehre, 8, 16, 132.

meniğ = benim, 26, 29, 62, 107, 185, 228.

meğle- Ui/İnd.: bir tavur, eda, görünüş, takınmak; bir kılığa girmek; '*meğlep*' 16.

miğ = bin; '*miğ artuk*' bin küsur 239.

mini = beni 143; 146; «mini birle» = benimle 83.

mn, *m(e)n*, bk.: *men*.

muna = na, işte bak, işte .. 148 286.

munça = böyle, böylece; AGr.: «bunca»; 186.

munçulayu (d.: *munçolayu*?) = bunça, bu derece 33.

muni = bunu 43.

munta = (bundan), buradan 109, 156.

muntada = bundan 263.

muntağ = bu denli, bu kadar, bunca, bu derece; '*bu muntağ*' şeklinde kullanılıyor; 31, 161.

— N —

- ne* = *ne* 103, 113; *ne için* = *niçin* 260.
neçe = *nice*, *ne kadar* 254, 255, 256.
neçük = *nite*, *nasıl*, *ne suretle* 76.
neçükledi = *niçin* 62.
negü = *ne*, *neyi* 42.
negülüg = *niçin* 20, 27.
neç = *hiç* 57, 174.
neteg = *ne türlü*, *her ne*, *her ne suretle* 155.
Nirvan *Nirvana*, *Buddhizm mezhebine göre*: *cennet* 278.

— O —

- oğlağı* *zarif*, *tatlı*, *hoş* 142.
oğra AGr.: «*uymak*, *kastetmek*»; US.: «*tertip ve tasavvur etmek*, *niyet etmek*; *tasmim etmek*»; «*oğradi*» 50.
oğul = *oğul*; «*oğul*» 242.
oğuşluğ *neslinden* 257.
ok *ekseriya anta ok* *şeklinde geçer* ve «*hemen orada derakap, hemendem*» *manasını ifade eder*; 35, 50, 165 187, 241; *bu ok tam bu, işte bu* 64; bk.: *ök*.
ol 1° = *o* 17 18, 24, 33, 50, 103, 126, 129, 136, 159, 162, 166, 187, 288, 290; *ol y(i)me* ve *o*, ve yine *o aynı* 5, 130, 137. 2° — *dir* 108, 170.
olarka = *onlara* 112.
olarnı = *onları* 112.
olur = AGr.: «*oturtmak*; *durmak*, *oturmak*»; *bulunmak*; «*olurmazmu*» 229; bk.: A 229**.
oot, *ot* = *od*, *ateş* 11, 37, 67.
orun *yer*; *yatak*, *döşek*? «*orunta*» 143; bk.: A 143**.
osug *tarz*; *osugluğ* *tarzda*, *tarzında*, *gibi* 19, 306.
oyun = *oyun*, *dans*, *raks* 169.
ozguç *kurtulmuş*; «*ozguçılar*» 264.

Ö

- ö-* *düşünmek*, *hesap etmek*; «*ögil*» 261; «*ömetin*» 285.
öl, *ödün zaman*, *müddet*; bk.: *ödünki-e*.
ödünki-e: *ki* *kısalık ifade eden ek*, *-e kuvvet verici*, *teyit edici ek*; «*ödünk-i e zamancık, lâhzecik*» «*bir ödünki-e*» *bir lâhzecik*, *bir ân* 166.
ök *yerine göre* «*hemen*» ve «*aynı*» *manasına gelip ok gibi nazarı dikkati celbe yarar bir bölümçüktür* («*particule*»); 21, 139, 152, 167, 250; «*timin ök*» *derhal*, 135; «*terkin ök*» *derhal*, *derakap*, *hemen* 136, 170.
öklit- *çoğaltmak*, *arttırmak*; *tekrarlataarak talim ettirmek*; *alıştırmak*; *as-la s.*; «*öklitti*» 270; bk.: 270**.
öküş *çok*, *pek* 4, 71, 127.
ölüm = *ölüm* 306.
ölür- = *öldürmek*; «*ölürsersen*» 57; «*ölürüp*» 72; «*ölürür*» 127, 133; «*ölürürsüzler*» 27.
ömetin, bk. *ö-*.
öne- US.: «*yükseltmek*»; «*öneyü*» 11, 36; bk.: A 11*, A 47**.
öpi: «*öpi kiterse*» *istisna edilirse* 184; «*öpi öpi*» 1° *parça parça* 30; 2° *türlü türlü*, *muhtelif*, *çeşit çeşit* 131.
öplüg *renkli*, *renginde* 11, 37, 67, 200.
öpre = *önce*, *evvel*, *mukaddem*; «*öpreki*», *daha evvelki*, *eski* 262, 267; «*muntada öpre*», *evvelce* (*harfiyen*; *bundan önce*) 263;
öntür- 1° *ortaya çıkarmak*, *yükseltmek*, *toplayıp husule getirmek*, (*harakette bulunmayan bir kuvveti*) *faaliyete getirmek*; 2° *saçmak*; «*öntürüp*» 47, 298.
örit- (*harekette bulunmayan bir hassayı*) *harekete getirmek*, *üstün ve hâkim kılmak*, *uyandırmak*; «*öritip*» 56, 80.
öritgüç *uyandıran*, *öritici* 213.
örle- *yükselmek*, *ağmak*; «*örleyü*» 281.

ört = od, ateş, alev; *yalın*'la s.; 39, 189, 297.

örü = örü, yüksek, dik; US.: «yukarı, yukarıya doğru» 49.

ösür- yükseltmek; AGr.: «şişirmek»; 'ösürüp' 53; bk. A 47**.

öt = öd, safra; hiddet; 'ötin' 36.

ötkürü = ötürü, dolayı 35, 195.

ötrü sonra; o aralık; bunun üzerine 2, 18, 32, 46, 114 136, 151, 217, 248, 303; *anta ötrü* bunun üzerine, ondan sonra 245, 293, 161.

öve = öfke; 'övkelerinte' 34.

öz = öz 115, 139; o aynı 152; 'özüy' 21, 139; 'özümüz' 94; *isig* öz, bk.: *isig*

öze ve öze-e (d: üze?) bk.: üze, ve A 71**.

— P —

Pançiki US.: «şeytan adı» (Skr.: *Pañçika*) 300.

prmanu US.: «atom» (Skr.: *paramānu*) 253.

ptr AGr.: «kitap sahifesi» (Skr.: *pattrā*) 98/99, 150/151.

— R —

rakşas, ve *rakşaz* şeytan (Skr. *rakşasa*) ve dişi şeytan (Skr. *rakşasi*) 66, 126, 130, 138, 151, 152, 157, 173; 'rakşaslar' 110, 305; 'raksasig' 137, 163; 'rakşaska' 129, 171, 304, 'rakşaz' 182, 187, 191; 'rakşazlar' 209.

— S —

saç = saç; 'saçların' 12, 38; 'saçın' 48, 89; 'saçı' 67; 'saçlarıg' 86.

saç = saçmak, dağıtmak; 'saçgay' 251.

sakın- (= sakınmak) düşünmek, niyet etmek; hesaba katmak; 'sakinğil' 261; 'sakinursız' 144-5.

sakinç niyet, fikir, kast; düşünce; 'sakinçl(i)g' 66, 302; 'sakinçiy' 135.

sakış = sayı, adet, miktar; *san* ile s.: 'sanı sakışı' 255

sal- = salmak, (biri üzerine) atmak, tevcih etmek; 'salmış' 238.

san = sayı, adet, miktar; *sakış*'la s.; bk. *sakış*; 'sanı' 254; 'sanınça' 209, 295; 'sansız' hadsiz hesapsız 4, 71, 190.

sanç- = sançmak, vurmak, öldürmek; 'sançgalı' 41, 90; 'sançınlar' 43.

saya = sana 129, 154.

sanl(i)g (birine) tâbi, mensup, riayet mecburiyetinde olan 112, 154; 'sanl(i)gmen' 130.

sansar = AGr.: «mevcudiyetin deveranı» (Skr.: *samsara*); 'sansardın' 264.

Satagiri şeytanlardan birinin adıdır 300.

sav 1° söz, kelâm; 2° vak'a, hâdise; vaz'iyet; 'savlar' 126, 130; 'savağ' 23, 149; 'savların' 32, 262; 'savin' 34.

sayu her (ait olduğu sözden sonra gelir) 14.

(se)n = sen; (koşak olarak) = -sin; 20, vs.

seniğ = senin 57, 64, 158, 172.

sergü tahammül; 'sergüm' 32.

sever = sevgili 145.

sikri- = seğırtmek, (koşup ?) atlamak; 'sikriyü' 47; 'sikrip' 87.

siğir- = sindirmek, hazmetmek; yemek, yutup mahvetmek; 'siğirkelir' 19.

sit satan yüksek sihir formülleri (Skr.: *siddhi sadhana*) 269.

sizler = 1° sizler 83; 'sizlerke' 27; 'sizlerni' 81; 'sizlerin' 107; 2° (fiilden sonra, koşak olarak) -sınız

27, 77, 83.

sizik (= sezgi) şüphe; *siziksiz* şüphesiz 250.

sıçganak adele; 'sıçganakların' 37, 'sıçganakların' 299.

sınaş- = sınaşmak, deneşmek, ölçüşmek, mubarezeye girişmek; 'sınaşalım' 85; 'sınaşu' 312.

sögüt = sögüt ağacı 65.

söğüş- = savaştırmak, çarpışmak; 'söğüşgeli' 82, 84.

sözle- = söylemek; 'sözlemler' 25, 61, 147; 'sözlep' 86, 120, 126, 186; 'sözlegil' 219; 'sözleyü' 233, 292.

Stayastriş US.: «semalardan birinin adı» (Skr.: Trayast-rimşat) 197.

sun- = sunmak, (biri, vücudunun bir tarafını başkasına) arz etmek; 'suna' 153.

suv = su; 'ytr suv' 93, 'yirsuv' 245 (= yer + su) dünya, cihan; 'yirsuvda' 280.

süz- = süzmek, tasfiye etmek, temizlemek; 'süzgil' 56.

— T —

tag = dağ 10, 22; 'tagteg' 190.

taki = daha 42.

tamtur- US.: «parlatmak; yakmak»; 'tamturmuş' 68.

tançkala- US.: «tançkılamaq eti parçalamak, kesmek, ditmek»; 'tançkalayu' 72.

tap arzu, istek; 'tapım' 108.

tapa -e doğru, -dan yana 87, 293.

Tariçanta US.: «rakşasilerden birinin adı» (Skr.: Trija-ta) 157, 171.

tarik- dağılmak, dağıdılmak; zail olmak, ortadan kalkmak; 'tarikmışın' 318.

tart- (= tartmak) çekmek; 'tarta' 48; 'tartıp' 75.

tavış (= taviştı) = daviş, ses 165.

tavran- (= davranmak) uğraşmak; 'tavranti' 278.

tebre = deprenti, sarsılma; *yir tebresı* zelzele 193.

tebre- = deprenmek, sarsılmak; *yir tebre-* zelzele olmak 194; 'tebremişin' 245 -6.

tebrenc = deprenme, sarsılma; *tebrencsiz* sarsılmaz, metin, sağlam, tereddütsüz 284.

teg ve *-teg* 1° (= denlü) gibi 11, 39, 69, 74, 86, 190, 208, 216, 228, 236, 266, 283; 'korkğu teg' 7, 297, 315 ve 'beli teg' 235, gibi deyişlerde «korkunç» manasınadır; 'sergüm teg ermez' 32 deyişinde «tahammülüm o kadar değil» demektir.

teg- = değmek, dokunmak; 'tegiş' 101.

tegişlig = değer (li), liyakatli, lâyük, şayeşte 287 -8.

tegirmile- (=değirmi) çepeçevre sarmak; 'tegirmileyü' 19, 192, 232.

tegre etraf, çevre; 'tegresinte' 244, 294.

tegrikle- etrafına toplanmak, etrafında bulunmak; 'tegrikleş' 215.

teğşür- = değiştirmek, tebdil etmek; 'teğşürüp' 139.

teğür- = değdirmek, dokundurmak; (zarar) iras etmek; 'teğürgeli' 259 -60.

teğzin- devrilmek; (göz) fırdolayı dönmek; 'teğzinü' 69.

teğzintür- devirmek, (gözünü) devirmek, döndüre durmak; 'teğzintürüp' 228 -9.

telim pek, çok 191.

teğ teğ (= denlü denlü) türlü türlü; öyi öyi ile s.; 131.

teğlig = denlü, kadar; 'neçe teğlig' = ne denli, ne kadar (çok) 255, 256.

t(e)ğri, *ğri* = tanrı, ilâh 210, 217, 229, 281; 't(e)ğriş-e' 55; 't(e)ğriler(ke)' 199, 212, 252; 't(e)ğri-y-a' 205; 't(e)ğrinış' 241.

t(e)ğridem, *ğridem* ilâhî, kudsi 242.

t(e)ğrin, *ğrin* derhal, hemen, vakit kaybetmeden 25, 43, 61, 146, 218; 'terkin ök' o ânde; hemen 136, 170.

tev, *kür*'le s.; bk.; *kür*; '*tevin kürin*' 169, 173.

ti- = demek; ekseriya *tip tidi(ler)* şeklinde geçiyor 20, 25, 42, 53-4, 61, 63, 96, 102, 105, 109, 143, 153-4, 172, 183, 210, 218, 229-30, 249, 260, 287; '*tip*' 170, 204, 292.

tile- (= dilemek) aramak, araştırmak; '*tilegeli*' 137, 163.

timin ök (= demin) hemen, derhal 135.

tiril- = dirilmek: kendini toplamak, ayılmak, davranmak? '*tirilip*' 182.

tiş = diş, '*tişimizke*' 22; '*tişimniş*' 180; '*tişlerin*' 298.

tiş- birbirlerine demek; '*tip tiştiler*' 42.

tın- = dinlenmek, dinmek; '*tınmadın*' 272.

tın US.: «seda, nağme perdesi»; avâz 187.

tıpsa = dinlemek isteğinde bulunmak, dinlemeye çalışmak; '*tıpsayu*' 165.

tınlıg canlı, hayvan (insan dahil) 211; '*tınlıglarıg*' 71, 127, 133, 277, '*tınl(ı)glarıg*' 310; '*tınlıglarnıg*' 255; '*tınl(ı)g*' 278; '*tınl(ı)gıg*' 290.

tırtı, bk.: *t(e)rti*.

tıridem, bk.: *t(e)ridem*.

tod US.: «ucuz, kıymetsiz»; AGr.: «tamam, dolu»; derd verici? hazîn? 31.

todunç = doyum; *todunçsuz* = doymaz; *kanınçsuz*'la s. 72.

toğa hastalık, derd; *ig* ile s. 58, 63, 317.

tokı = tokuşturmak; '*tokımış*' 238.

tokımak = tokmak, çekiç 40.

tokuz = dokuz 36/37.

tokuzunç = dokuzuncu 299/300.

ton (= don) giyecek, vücade giyilecek ne varsa; '*tonın*' 242.

toğa kaplan; kahraman; '*toğalar*' 15, 74, 207, 283.

tölük US.: «kuvvet»; '*tölükin*' 47.

töpü ve töbü US.: «tepe»; '*töpüsinteki*' 48; '*töpümdeki*' 179, 185; '*töbüsinteki*' 89; bk.: A 89**.

tört = dört 3.

töz esas, menşe; asıl sebep; *yıldız*'le s.; '*tözi yıldızı*' 159; '*tözün*' 227.

trkin, bk.: *t(e)rkin*.

trzul, bk.: *drzul*.

tuda tehlike; fenalık, zarar; *ada* ile s.; 259.

tur- = 1° durmak; 2° kalkmak, davranmak; '*balığın kidininte turup inaru berü yorıdı*' 2; 3° yükselmek; '*ün turdı*' 240; 4° olmak, bulunmak: '*anuk turur-bız*' 104; 5° yardımcı fiil olarak, devam etmek; '*tegzinü turur*' = devrile durur 69-70, 233.

turdaçı = durmaya muktedir olan 283.

turgur = durdurmak; kuvve halinde bulunan bir şeyi harekete getirmek, muhtelif istikametlerde hareket edebilecek bir kuvvete muayyen bir veçhe vermek; '*turgurup*' 59; bk.: A 47**.

turkaru US.: «mütemadiyen, durmadan»; 70, 276.

tut- = tutmak: 1° elinde tutmak; 2° eliyle yakalamak; 3° (bir kılık) almak; '*tutup*' ve '*tutup-p*' 8, 10, 49, 89, 207, 243; '*tuta*' 40, 82; '*tutkalı*' 186.

tutun- sıkmak, sertleştirmek; '*tutunup*' 37.

tü = tüy, kıl, saç; '*tüsiçe*', 259.

tükellig US.: «tekmil, kâmil, noksansız, kuvvetli»; mükemmel 78.

tün gece 250; '*tünle*' geceleyin 165.

türlüg = türlü 193.

tüşür- = düşürmek; '*tüşürüp*' 12.

tüzün = düz: âdil, doğru 230, 249, 288; '*tüzünüm-e*' 261.

— U —

u- muktedir olmak, muvaffak olmak; '*uğaysızlar*' 77; '*usar s(e)n*' 115; '*usar*' 186.

- Uçayan* US : «şehir adıdır» (Skr.: Ujjayini) 1.
uçuz derd verici, acıklı, hazine; *tod*'la s. 31.
uğuluğ (bir şeyi yapmaya) muktedir 260.
ulatı mâada; US. : «ve diğerleri, ve saire, daha, ilâhir»;
 -da ekiyle kullanılır; 237, 300.
uluğ = 1° ulu, büyük, iri 10, 65; 2° (manen) yüksek,
 muhteşem 64, 109, 133, 154; 'ağ uluğı' en bü-
 yüğü 88.
uluş memleket, ülke; 'uluşumnuş' 31; 'uluşumtağı' 62,
 106; 'uluşuğdaki' 158.
umuğ = umut verici, ümit uyandırıcı, sebebi ümid;
 inağ'la s. 60.
ur- = vurmak; 'urğalı' 41; 'ururm(e)n' 129.
Uru şeytanlardan birinin adıdır (Skr.) 110.
Urumiki şeytanlardan birinin adıdır (Skr.) 47.
urun- = vurunmak, kendi âzalarından birini vurmak;
 'urunu' 299.
urunçak rehin, rehine; *ur-* fiiliyle kullanılır: 'urunçak
 ururm(e)n' rehin veriyorum 129.
uruğut US. : «savaşçı, harbeden»; AGr. : «urunğu ve
 uruğu muhrip»; 'uruğutlarığ' 220; 'uruğutları' 301.
ut- = utmak, (müسابakada) geçmek, yenmek, mağlup
 etmek; *yiged-* 'le s.; 'utğalı yigedgeli' 76, 112, 134;
 'utup yigedip' 267; 'utar yigedür' 286.
utğurak kat'iyetle 168.
utru -e karşı; *nuş utru* -ın karşısında, -e karşı; 209, 283.
utun küstah 172.
uzun turkaru mütemadiyen 70, 276.

— Ü —

- üç* = üç 67.
üçün = için; *ne üçün* = niçin 260.
ülgü = hesap; US. : «had, vüs'at, ölçü, mikdar, aded»;
ülgüsüz US. : «hadsiz hesapsız, lâyuad» 190.

- ülüş* fasıl, bap, bir kitabın esas bölümlerinden her biri
 299/300.
ün = 1° ün, avâz, insan (ve şeytan) sesi; 2° saz ve
 şarkı sesi, nağme, melodi; 3° ses 235; gürültü
 240; 'ünün' 9, 142, 295; 'ünlerin' 52; 'üni' 164,
 166, 170; 'üniçe' 238; 'üninte' 239.
ünite = ünlemek, çağırarak, (birine tatlı sesle) seslen-
 mek; 'ünteyü' 142.
üstün = üstte; 'üstün altın' üstlü altlı 21; 'üstünki' en
 üstteki, en birinci 140, 212; 'üstünrek' 239
üz- koparmak; 'isig özün özüp' canını koparıp, öldü-
 rüp 44; 'üzülgeli' 148.
üze (d.: öze?) = üzerinde 71; bk.: A 71**;
üzül-, bk.: üz-.

— V —

- vjir* US. : «şimşek» (Skr.: vajra) 266.
Vruni US. : «ilâh adıdır» (Skr. varuna) 229.

— Y —

- y-a* = ya yay; 'yasın' 243.
yadıl- = yayılmak; 'yadılı' 68.
yağı = yağ, düşman; 'yağılar' 75.
yağız = yağız 78, 116, 253.
yağuk = yavuk, yakın; 'yağuk-kı-a' 279.
yakın = yakın 87. 171, 177, 235, 289; 305.
yalın = 1° yalın, alev; ört'le s. 39, 86, 189, 228; 'ya-
 lını' 69; 2° nur, şaşaa, parlaklık, haşmet; çoğ'la
 s. 'çoğın yalının' 51, 100.
yalına- US. : «alevlenmek»; 'yalınayu' 69, 228.

- yalıku* insan 282; '*yalıku*' 128; '*yalıku*' 5, 54.
yana US.: «ve, tekrar, yeniden; bundan başka, dahi, fazla olarak»; AGr.: «yine, gene»; keza; 254.
yaşku = yankı, aksiseda 236; '*yaşku*' çınlayan 187, 189.
yapın- yummak: '*yapın*' 37; '*yapın*' 299.
yarap bk.: *yaraş* *yarap*; bk.: A 274*.
yaraş *yarap* hazırlık? bk.: A 274*.
yaratın- (kendi aklınca) süslenmek, süs olsun diye takınmak; *itin*-le s. '*itinip yaratın*' 13.
y(a)rlıg, *y(a)rlık* = yarlık, emir; '*yarlıg*' 103; '*yarlıgı*' 104; '*yarlıgın*' 160.
yarlıka- emretmek, buyurmak; '*yarlıkasar*' 155.
yarlıkançsuz = yarlıgamaz; US.: «şefkatsiz, merhametsiz»; 70.
yarlıkançu = yarlıgayıcı; US.: «şevket ve şavet sahibi, âli ve nesip»; 55.
Yaşomaitri peygamberlerden biri [Skr.: Yaşomitra] 217, 246, 249, 286.
yat- US.: «yatırılmak»; '*yatguru*' 144; '*yatıp*' 153.
yavız = yavuz, kötü, meş'um 313.
yavlaq, ve *y(a)ylaq*, *yulak* 1° (ulak, adverb) pek, ziyadesiyle 8; 2° (sıfat) a): şiddetli, kuvvetli, cesur 34, 187, 235, 240; b) kötü, şerir 66, 110, 157, 161, 256, 315; 3° (isim) kuvvet. güç? düşmanlık, kötülük? '*yavlaqın*' 285 bk.: A 285**.
yek şeytan; *çek*'le s. 257, 282; '*yekler*' 5, 17, 18, 25, 50, 61, 63, 87, 91, 108, 191, 232, 236, 295, 300; '*yeklerig*' 4, 251; '*yeklerke*' 25; '*yekni*' 48, 39; '*yeklerni*' 168, 285, 315, '*yeklerni*' 168.
y(i) = yemek; '*y(i)yü*' 5.
yig iyi; en (tafdil edatı)? 140, 21.

- yiged-* = yenmek, mağlûp etmek; (musabakada) üstün gelmek, geride bırakmak; *ut* 'la s. '*utgalı yigedgeli*' 76, 113, 134; '*utup yigedip*' 267.
y(i)me 1° ve 5, 137, 254; 2° dahi, bile 24, 272; 288, 3° gene de 57, 259; 4° başka, daha başka 145; 5° keza 212; 6° (menfi ile) artık hiç, artık bir daha 316.
yir = 1° yer 193, 194, 253; 2° dünya 78.
yir *suv*, *yirsuv* = (yer-su) dünya, cihan; (*yirtinçü* ile s.?) '*yirtinçü yirsuv*' 245; '*yirtinçü yirsuvda*' 280.
yirtinçü dünya, cihan 245, 280; bk.: *yirsuv*.
y(i)ti = iti, keskin 29, 86.
yitinçsiz = yetişilmez; US.: «irişilmez, uzak»; 116.
yitiz US.: «uzak»; AGr.: «yüksek»; 116.
yitlin- = yitmek, kaybolmak; US.: «mahvolmak, yok olmak»; AGr.: «(vakit) geçmek»; '*yitlinip*' 314.
yılan = yılan; '*yılanın*' 12.
yıltız kök, menşe; esas. sebep; *töz*'le s. '*tözi yıltızı*' 159.
yıyık yan(a), taraf(a) 65.
yır = ır, yır, şarkı, türkü 164, 166, 169.
yırıl- = ırlamak; bağırarak, haykırmak; '*yırlay*' 36.
yime, bk.: *y(i)me*.
yok = yoktur 58, 176, 185, 283; '*yokı*' 22.
yoksuz = yok yere, lüzumsuz yere, bihûde 252; bk. A 252*.
yol = yol; '*yolta*' 3; '*yolınça*' 247.
yori : yürümek; '*yorip*' 1; '*yorıd(lar)*' 2, 244, 303; '*yoriyu*' 3, 142, 163, 247; '*yoriyurlar erdi*' 14.
yoriğ = yürüyüş; '*yoriğın*' 1.
yörge- dolamak, etrafına sarmak; '*yörgeyürler erdi*' 7; '*yörgeyü*' 242.
yrlıg, bk.: *y(a)rlıg*.
yrlıkanç... bk.: *y(a)rlıkanç...*.
yti, bk.: *y(i)ti*.

yula meşale 68.

yumşak = yumuşak, tatlı, hoş giden 126.

yürek = yürek 1° cesaret, metanet; 2° iyilik kötülük hislerinin merkezi; 'yürekin' 15, 23, 162, 266, 269.

yüz = yüz (100) 98/99, 263/264.

yolak, bk.: *y(a)olak*.

yyü, bk.: *yi*.

— İkizlemeler («Hendiadys», «Hendiadyoin») —

Sözlükte geçen bir çok kelimelerin sinonim olup ikiz halinde kullanıldığı görüldü. Bunların bir listesi ile haklarında biraz izahat vermek faydalı olabilir. İkiz sinonimler şunlardır:

ada tuda (= tehlike; zarar); *al altağ* (= hud'a); *tev kür* (= hud'a); *ömek sakınmak* (= düşünmek); *korkunçsuz ayınçsız* (= korkusuz); *köz karak* (= göz); *uluğ bedük* (= büyük); *balık uluş* (= şehir, ülke); *budun bukun* (= halk); *çoğ yalın* (= nur; ört yalın (= alev); *kut kıw* (= devlet, şa'saa); *iğ toğa* (= hastalık, dert, âfet); *yek içkek* (= şeytan, vampir); *itinmek yaratınmak* (= süslenmek); *umuğ ınağ* (= ümit, itimat); *todunçsuz kanınçsız* (= doymaz, kanmaz); *san sakış* (= adet, mikdar); *bosuş-luğ sakınçlığ* (= mağmum, düşünceli); *tey tey öği öği* (= parça parça); *töz yiltız* (= kök); *çin kirtü* (= hakiki); *utmak yigedmek* (= yenmek, geride bırakmak); *yitinçsiz yitiz* (= irişilmiyecek kadar uzak); *küç kü-sün* (= kuvvet, iktidar); *köğül yürek* (= gönül); *koğ kıçmık* (= atom).

Gene ikiz halinde geçen fakat sinonim oldukları şüpheli olan gruplar da vardır: *ilig beg*, *öklitmek asmak* (= çoğaltmak); *yitlinmek barmak* (= zail olmak); *iğ emgek* (= ıstırap); *itinmek yaratınmak* (= süslenmek); *utmak yigedmek* (= mağlûp etmek); *yirtincü yirsuo* (= dünya).

[1] İkizlemeler hakkında güzel ve mufassal malûmat isteyenlere, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dil-Edebiyat Enstitüsü neşriyatından 1940-41 tarih 3 sayılı nushasında (ayrı basım), Dr. Saadet Şakir Çağatay'ın etüdü tavsiye olunur. SH.

Bang ve Gabain'ın *Türkische Turfan Texte V*, sahife 18 şerh A 83'te kaydettikleri gibi, ikiz Sinonimlerin (biri tek biri iki heceli olunca) tek hecelisi evvel iki hecelisi sonra getirilerek, (vurgu ikinci heceye geldiğine göre) iki vurgulu hecenin yaklaşması önleniyordu.

Gramer Notları

Burada, Gramer unsurlarından değişir olanların, yani isim, fiil gibi ek alıp çekilenlerin (=tasrif olunanların) mânaca arzettikleri değişiklikler kaydedildi. Sıfat, ulak, bölücük gibi olanların ancak istikak bakımından istifadeli olanlarına işaret edilmekle iktifa edildi, çünkü onların mânaları Gloser-Indeksten, kullanışları ise metinden, kolayca çıkarılabilir.

Bu notları yazarken, A. von Gabain'in 1941 de bastırdığı «*Alttürkische Grammatik*» («Eski Türkçe Grameri») adlı eserinden çok istifade ettim. Ve onun da, başka Türkologlar gibi, kullandığı bir işareti burada aynen kullanmayı faydalı gördüm: Bazı kelimeler vardır ki metinlerde tesadüf olunmamakla beraber, bazı müştak sözlerden öyle bir kelimenin vaktiyle her halde mevcut bulunmuş olacağına hükmetmek icap ediyor; meselâ: *sayu* (= her), *sana-* (= saymak), *san* (= sayı, aded) sözlerinin mevcudiyetinden, her halde *sa-* şeklinde bir fiilin de mevcut bulunmuş olacağına hükmediliyor; öyle bir fiilin, ancak istidlâl yolu ile mevcudiyeti tahmin olunduğunu göstermek için, başına bir yıldız ilâve edilerek **sa-* tarzında yazmaya lüzum görüyorlar. İşaret burada da kullanıldı.

Bu notlarda gösterilen nazari şekillerle metnin tercümesinde gösterilen şekiller arasında bazen farklar görülecektir, meselâ '*saçların eşinlerinte tüşürüp*' (A12)

eümlesini aynen tercüme etseydik «saçlarını omuzlarında düşürüp» dememiz icap ederdi, halbuki «omuzlarına» demiş bulunuyoruz; '*biznide*' (A267) de harfiyyen «*biziden*» olurdu; «*bizden*» dedik.

İsmin hal ve şekilleri

(Zamirler için bk. : § 8 (a), (b) ve (c)).

§ 1. *-lar* = *-ler*, çoğul eki [cemi, «pluriel»]: '*yek-ler*' = şeytan-lar 5; '*yalguk-lar*' = insanlar 5; '*aslan-lar*' = aslan-lar 1; '*elig-ler*' = 5; '*arlan-lar*', = aslan-lar 1; '*elig-ler*' = el-ler 40.

Bu ek bazen rakkamla da kullanılıyor: '*biş yüz bodi satv [a] -lar*' 262-3; '*munta inaru iki ertigü yavlaq rakşas lar bar*' = bundan ileri iki fevkalâde yaman şeytan var 110. (İkinci misalden anlaşılacağı üzere, bu yalnız marefeye münhasır değildir.)

§ 2. İsim halleri

(a) *-ig*, nadiren *-eg* = *-i* hali (mefulübih, «accosatif»): '*yelkerig kördi*' = şeytanları gördü 4; '*bu sav-ağ eşidip*' = busözü işidince 23; '*rakşas-ig*' = şeytanı 163; '*ilig-ig körüp*' = emir-i görüp 18.

(b) *-ge*, *-ke* = *-e* hali [mefulünileyh, «datif»]: '*balık-ka*' = şehir-e 27-8; '*beg-ke*, = bey-e 53; '*tişim(i)z-ke*, = dişimiz-e22; 3'cü şahıs iyelik muzaf halinden sonra, *-ige* şeklini alır: '*et'üzler-i-ge*, = vücutler-i-ne 6 Bu hal, yönelim («directif») halinin eki olan *-rü*'yü alabilir. '*edgü ge-rü*' = iyi(liğ)e doğru 277; '*iç-ge-rü*' içeriye 88.

(c) *-de*, *-te* 1) = *-de* hali (mefulünfih, «locatif»): '*balık-ta*' = şehir-de 58; '*balıkım-ta*' 62, '*balıkım-da*' 105-6 = şehrim-de; iyelik muzaf halinin *-i* ekinden sonra *-nte* şeklini alır: '*il(i)g-i-nte*, = el-i-nde 87 Bu hal, tâyin eki olan *ki* ekini de kabul eder: *töpüm*

-de-ki = tepem de-ki 179-180; 'balık-ta-ki, = şehir-de-ki 58; 'balıkım-ta-ki, = şehrim-de-ki 26. (-ki eki sesli uyumuna, yani «accent vocalik» e, tabidir.) Bk. : § 5.

2) = -den hali (mefulünanh, «ablatif»): 'övkeler-i-nte' = öfkeler-i-nden 34; 'ün-i-nte' = (onun) ses-i-nden 239. Bk. : (d).

(d) -tin, -din = -den hali (mefulünanh, «ablatif»): 'san-sar-dın' = samsara-dan 264; 'kün-tin yığak' = cenup-tan yan(a) 65; iyelik muzaf halinden sonra -ntin şeklini alır: 'ağızlar-ı-ntın közler-i-ntin burunlar-ı-ntın' = ağızlar-ı-ndan gözler-i-nden burunlar-ı-ndan 296-7 Bk. : (c) 2).

(e) -in -le hali («instrumental»): 'katıg yürek-in' metin yürek-le 162; bu ek 3'cü şahıs iyelik muzaf halinde bir söze eklendikte, gene -in şeklini muhafaza eder: 'arşanların yorığın' = aslanların yürüyüşü ile 1;

(f) -n -n = -li -li gibi beraberlik ifade eden bir zarf türetir: 'üst-ün alt-ın tağ tişim(i z)' = üst-lü alt lı dağ (gibi olan) diş(ler)imiz 21.

(g) -re zaman zarfı türeten ek: 'muntada öy-re, bundan önce (= eskiden) 263. Bu ekten sonra, tayin eki otan -ki de gelebilir: 'ön-re-ki' = evvel-ki 262. Bk. : § 5.

(h) -teg ve teg (ayrı bir söz veya ek halinde kullanılır ve sesli uyumuna, yani «accent vocalique» e tabi olmaz.) = gibi, leyin, kadar: mukayese hali («comparatif»): 'toğalar begi-teg' = kahramanlar beyi gibi 15; 'yalın teg' = alev gibi 86; 'tağ teg' 10-1, 'tağ-teg' 190 = dağ gibi, dsğ kadar.

(i) -çe = 1) -ce, kadar, gibi: mukayese hali («comparatif»): iyelik muzaf halinden sonra -nçe şeklini alır: 'san-ı-nça' = aded-i-nce 209; kentü özinin

emgek-(i-n)çe, (bk. : A 276*) = kendi özünün ıstı-rabı (imiş gibi) 276.

2) "takiben,, manasını ifade eder: 'kök kalıg yol-ı-nça yorıy' = gök (ve) feza yolunu takiben yürüyerek 247.

§ 3, İyelik (izafet, «genitif» ve «possessif») şekilleri: Muzafunileyh şekli («genitif»):

(a) -nıg, -nüg ve nadiren -neg = -in şekli, iyelik muzafunileyh («genitif»): 'balık-nıg' = şehir-in 1-2; 'yalıg-uklar-nıg' = insanlar-ın 5; 'yek-nıg' = şeytan-ın 168; 'bodisatv(a)lar-nıg' = erenler-in 167; 'yek-lerneg' = şeytanlar-ın 168; 'ulusum-nıg' = memleketim-in 31.

Muzaf şekilleri («possessif»):

(b) -im, -üm = -im, 1ci şahıs tekil (müfred, «singulier»): 'balık-ım' = şehir-im 26; 'ulus-um' = memleket-im 31; mefulünbihi («accusatif») halinden sonra -imin, -ümin şeklini alır: 'isig öz-ümin' = can-ımı 128; 'kılıç-ımın körüpler' = kılıc-ımı görünüz 29.

(c) -iğ, -üğ = in, 2ci tekil: 'balık-ıg' = (senin) şehir-in 64; 'öz-ün' = (senin) öz ün 21; mefulünbihi («accusatif») halinden sonra -iğın, üğın şeklini alır: 'köyül-üğın' = (senin) gönl-ünü 56; 'yarlıg-ıngın' = (senin) yarlıg-ını 104. İyelik muzafunileyhten sonra, muzaf ekinin gelmediğine misal: 'seniğ balıktaki' = senin şehir(in)deki 57-8.

(d) -i (-u sekli yok) = -i, 3cü tekil: közler-i = (onun) gözler-i 67; 'köz-i' = [onun] göz ü 69; 'töz-i yultız-ı' = (onun) asl-ı kök-ü 159; 'oğul-ı' = (onun) oğl-u 272; 'ün-i' = ses-i 164, 166, 170; vokalle biten bir sözden sonra -si şeklini, ve mefulünbihi («accusatif») halinden sonra -in, -sin şeklini alır: 'saçlar-ın' = (onun veya onların) saçlar-ını 12; 'saç-ın' = (onun) saç-ını 48; 'yürek-in' = onun yüreğ-ini 23; 'ig toğa ada-sın' = hastalık (ve) afet tehlike-sini 317;

'*tön-in*' = (onun) giyim-ini 242; '*intradanu ya-sın.. tutup*' = '*intradanu yay-ını... tutarak* 243.

- (e) *-imiz, -ümüz* = *-imiz*, 1ci şahıs çoğul (cemi, «pluriel») şekli: '*tiş-imiz*' = *diş-imiz* 22; '*öz-ümüz*' = *öz-ümüz* 59; mefulünbih («accusatif») halinden sonra, *-imizni, -ümüzni* şeklini alır: '*köz-ümüz-ni*' = *göz-ümüzü* 290-1.
- (f) *-ınız, -ünüz* = *ınız*, 2ci çoğul: '*amrakınız*' = *maşuka-nız* 145; '*et'üz-ünüz*' = *vücut-unuz* 29-30; mefulünbih («accusatif») halinden sonra *-ınızlnı, -ünüzlnı* şeklini alır: '*kan-ınızlnı*' = *kan-ınızı* 108; '*et'üz-ünüzlnı*' = *vücut-larınızı* 29-30.
- (g) *-ileri* = *-leri*, 3'cü çoğul: '*bıçgu-ları*' = [onların] *bıçak-ları* 238; '*öve-leri*' = *öfke-leri* 34; bu hali *-e* (mefulünbiyh, «datif») hali takip ettikte, *ek, -leriğe* şeklini alır: '*et'üz-leriğe*' = (onların) *vücut-larına* 6; *-i* (mefulünbih, «accusatif») halinden sonra *-lerin* şeklini alır: '*saç-ların*' = (onların) *saçlarını* 12.

§ 4 Sıfat teşkil eden ekler.

- (a) *-lig, -lüg* = *-li*, iyelik eki: '*tın l(l)ğ*' = *can-lı* 127; '*oot öğ-lüg*' = *ateş renk-li* (ateş renginde olan) 11; '*yavlağ sakınç-l(l)ğ*' = *kötü niyet-li* 66; '*ağuluğ yılan*' = *zehir-li yılan* 12; '*tegim lig*' = *liyakat-li* (= *lâyık*) 287; '*siğirgelir osuğ-luğ*' = *mahvedecek gibi, mahvetmeye niyet-li* 19; '*ölüm madar osuğ-luğ*' = *ölüm şeytanı gibi* 306.
- (b) *-siz, -süz* = *-siz*, selb eki: '*sizik-siz*' = *şüphe-siz* 250; '*yarlıkanç-siz*' = *merhamet-siz* 70; '*san-siz*' = *aded-siz* (= *hadsiz hesapsız*) 71.
- (c) *-dem* nispet sıfatı yapar: '*t(e)ğri dem ton*' = *ilâh-i giyim* 242.

§ 5. *-ki* tayin eki; *-de* ve *-re* halleriyle kullanılır; bk.: § 2 (c) 1) ve 2 (g).

§ 6. *kiye/ki-e* küçültme eki: '*bir ödün-kiye turdı*' = *bir lâhze-cik durdu* (öd = zaman). Zamirlerle de kullanılır; bk.: § 8 (c).

§ 7. Lâkaplar, unvanlar, ait oldukları isimden sonra gelir: '*ç(a)ştani ilig*' = *Çastana bey* 294; '*ç(a)ştani ilig beg*' = *Çastana devletli bey* 14-5, 23, vs.; '*künt(e)ğri*' = *Güneş Tanrı* 289; '*maitri bodisato yaşomaitri bodisato*' = *Maitri bodhisattva (ile) Yaşomaitri bodhisattva* 246-7.

§ 8. Zamirlerle İşaret Sıfatları (Hallerin tafsilatı için bk.: § 1, § 2, § 3 ve § 6.)

- (a) *m(e)n* = *ben* 79, 129; *mini* = *beni* 143, 146; '*mini birle*' = *benim ile* 83 '*mağa*' = *bana* 147; '*meniğ*' = *benim* 185.
- (b) *s(e)n* = *sen*: '*seniğ*' = 57, 64, vs.; '*sağa*' = *sana* 129, 154.
- (c) *ol* = 1) o: '*anığ*' = *onun* 4, 160, vs.; '*anı*' = *onu* 14, 76, 143, ve.: '*anın*' (= *onunla*) = *ondandır ki* 127; '*anta*' = (a) (= *onda*) *orada* 35; 59; (b) *ondan* 184; '*anca*' = (a) *öylece* 86, 163, vs.; (b) o aralık, bunun üzerine (?) biraz (?) 170, 182; '*ança-kıa*' (= o kadarlık) = *zerrece, zerre kadar* 24, 272; '*olarkça*' = *onlara* 112; '*olarnı*' = *onları* 112. — 2) için, bk.: § 23.

bu işaret sıfatından türeyen zamir hal ve şekilleri: *munça* = *böylece* 186; '*munçulayu*' = *bunca, bu derece* 33; '*muni*' = *bunu* 43; '*munta*' (= *bundan*) = *buradan* 109, 156; '*muntada*' = *bundan* 263; '*muntag*', '*bu muntag*' = *bunca, bu derece* 31, 161.

- (d) *ne* = *ne*, her *ne* 103, 113; '*neteg?*' = *ne denli, ne türlü?* her *ne* [suretle (olursa olsun)] 155; '*neçe*' = *nice, ne kadar* 254-5-6; '*neçük*' = *nasıl* 76; '*neçükledi*' = *niçin* 62; '*negü*' = *neden, neye* 42; '*ne üçün*' = *ne için, niçin* 260; '*negülüg?*' = *ne türlü niçin?* 20, 27; '*neğ*' hiç 57, 174.

(e) **ka* kökünden türeyen şekil ve haller: '*kaçan*' = *kaçan, vaktâki, ne zaman ki* 119; '*kança?*' = *kanda?*

nereye? 144; *kay...* *sayu*=her..., her bir... 13; *kayu?*=hangi?; *kayusı*=hangisi (=hangimiz) 85.

- (f) *k(e)ntü*=kendi; *kentü özi*=kendözü, kendi özi, kendisi; '*k(e)ntü özün*'=kendin 21; '*kentü özün*'=kendisinin 265.

§ 9. (a) *-rek* tafdil ve mubalâga ekidir; '*artukrak*' daha çok 33, pek çok 52. Bk.: A 35**.

(b) işaret sıfatları: *ol*=o, *bu*=bu; bunların zamir olarak aldıkları şekil ve haller için, bk.: § 8 (c). *inçe*=1° şöyle 20, 25, vs.: 2° öyle, öylece 292.

§ 10. Sayılar

bir=(a) bir 65, 166; (b) biri(ncisi) 110.

iki=iki; '*ikisi barça*'=ikisi beraber 292 (bk.:)

üç=üç 67; *tört*=dört 3; *biş*=beş 262; *altı*=altı 193; *tokuz*=dokuz(uncu) 36/37; *elig*=elli 36/37; *altmış*=altmış(ıncı) 98/99; *yüz*=yüz 98/99, 263; *miş*=bin; '*miş artuk*'=bin küsur 239.

biş yüz=beş yüz 262-3.

iki yüz tokuz elig (aynen: iki yüz dokuz elli)=iki yüz kırk dokuz(uncu) 36/37; *iki yüz bir altmış*=iki yüz elli bir(ıncı) 98/99; *iki yüz iki altmış*=iki yüz elli iki(nci) 150/151; *iki yüz altmış*=ikiyüz altmış(ıncı) 263/4

ikinti=ikincisi, öbürü 111; *tokuzunç*=dokuzuncu 299/300.

Fiil kipleri

§ 11. Geçmiş zaman kipleri (mazi, «passé»):

- (a) *-ti*, *-di* (-dū şekli yok)=*-di*: '*yortı-di*'=yürü-dü 2; '*bir-di*'=ver-di 28; '*ti-di*'=de-di 25; *-tiş*=din: '*kel-tiş*'=gel-din 22.

- (b) *-yūkm(e)n* (-yik- şekli yok)=*-dim*, *-mişimdir*: '*kel-yük-m(e)n*'=gel-dim, gel-mişimdir 82.

- (c) *-miş* (-müş şekli yok)=1) *-miş*: '*tamtur-miş*'=alevlenmiş 68; '*b(e)lgürtmiş*'=belir-miş, meydana

çık-mış 169; '*er-miş(biz)*'=i-miş(iz) 85;

2) için bk.: § 17 (c); 3) için bk.: § 18 (j).

- § 12. Geniş zaman kipi (muzari, «aoriste») ki, bazen bizim şimdiki zaman (hal, «présent») kipine teka-bül eder): *-(y)ür*, *-er* (-ir şekli yok): '*tur-ur*'=dur-ur 233; '*ölür ür(sizler)*'=öldür-ür(sünüz) 27; '*bar-ır(sız)*'=gid-yor(sunuz) 146; '*kü-der(sizler)*'=bekle-yor(sunuz) 42-3; '*er-ür(men)*'=-im, bulun-yor(um) 79; '*emgen-ür(ler)*'=ızdırıp çek-er(ler) 252; '*tur-ur(biz)*'=dur-yor(uz) 104; '*yörge-yür(ler erdi)*'=sar-ar(lar idi) 7.

-mez=*-mez*: '*er-mez*'=ol-maz, değildir 157; '*er-mez(ler)*'=ol maz(lar), değil(ler)dir 260;

§ 13. Gececek zaman kipi (istikbal, «futur»):

-gey=*-ecek*: '*er-gey*'=ol-acak(lar) 233; '*saç-ğay*'=saç-acak 251; '*kan-ğay*'=kan-acak 114.

§ 14. Emir kipi («impératif»):

- (a) (yalın taban): '*katıgılan*'=azmet 135; Bk.: § 24 (a).
(b) *-gil* (-gül şekli yok): '*süz-gil*'=süz 56; '*bol-gil*'=ol 60.

§ 15. İstek kipi (iltizam, «optatif-subjonctif»):

- (a) *-eyin*=*-eyim*: '*kemiş-eyin*'=at-ayım (atasım geliyor) 30.
(b) *-elim*=*-elim*: '*kıl-alım*'=kıl-alım 291; '*kör-elim*'=gör-elim 312.

§ 16 Şart bileşik kipi («conditionnel»):

- (a) *-ser* 1) *-se*, ise: '*kim bol-sar*'=kim ol-sa 76; '*er-ser*' ise 75; '*bol-sar(lar)*'=ol-sa(lar) 257.

2) =*-sen*, isen; '*ti-ser*'=de-sen 26; '*y(a)r-lıka-sar*' emret-sen 155. Bk.: (b).

3) *-a*, *-sın*: '*....yok kim meniş töpümdeki saç-larış tutkalı u-sar*'=(kimse)yok ki benim tepemdeki saçları tutmaya muktedir ol-a (ol-sun) 186.

(b) *-sers(e)n* = *-sen*, *isen*: '*u-sars(e)n*' = muktedir ol-san 113. Bk. (a) 2.

-sersizler = *-seniz*: '*er-sersizler*' = *i-seniz* 83; *-mesersiz* = *-meseniz*: '*sözle-mesersiz*' = söyle-meseniz 148.

§ 17. Ortaçlar, Ulaçlar, (Fer'i fiil, «Participes»), vs.

(a) *-p* 1) = *-(y)ip*: '*yor-ıp*' = yürü-yüp 1; '*tur-up*' = dur-up 2.

2) = *-dikçe*: '*kör-üp*' = gör-dükçe 32.

3) = *-ince*: '*eşid-ip*' = işid-ince 149: '*kör-üp*' = görünce 14.

4) = *-mekle*: '*kör-üp*' = gör-mekle 318. [1]

b) *-ken* = *iken*, *-ken*: '*er-ken*' = *i-ken* 233.

(c) *-miş* 1) = *-miş*, bk.: § 11 (c) ve § 18 (j).

2) = *-diğini*: *-dikte*, *-ince*: '*tarık-mışın kit-mişin körüp*' = dağıl-dığını git-tiğini görmekle 318: '*işit-mişte*' = işit-tikte, işid-ince 167.

(d) *-geli* = *meye*: '*sanç-galı ur-galı*' = sanç-maya vur-maya 41: '*ut-galı yiged-geli*' = mağlup et-meye 76: '*kör-geli körtle*' = gör-meye güzel (göze hoş) 131: *-gelir* [2] şekli de var: '*siğir-kelir*' = hazmetmeye 19.

(e) *-(y)ü* (*-i* şekli yok) 1) = *-rken* = '*yorı-yu*' = yürü-r-ken 3.

2) = *-(y)p*: '*yi-yü*' = ye-yip 5.

3) = *-rek*: '*kıkıruş-u*' = bağrıış-arak 9.

4) = *-ı*: '*yadıl-u*' = yayıl-ı, yayılmış olarak 68: '*mini.... yatgur-u kodup*' = beni... yatırılış bırakıp 144.

(f) *-a* = *-arak*: '*saçın tart-a tutup*' = saçını çek-erek tutup (=saçını yakalayıp çekerek) 48; '*adağında bağarın sun-a yatıp*' = ayağında bağrını (yere) uzatarak yatıp (= yüzü koyun) 153.

[1] Bazen «gören», «eşiden» diye tercüme etmek daha uygun görüldü. SH.

[2] Müller Gabain transkripsiyonunda *-kelir* şeklindedir. SH.

(Burada bir sual vârit görülüyor: «bulmak» demek olan *tap*-'dan çıkan bir sontaki («postposition») vardır: «-e doğru» mânasına gelen *tapa*, ki aslen *tap-a*'dır: harfiyen mânası «bulmak üzere, bulmaya» olur: «*yekler tapa yakın sikrip*» = şeytanlara doğru yakın atlayıp 87; «*ilig tapa bardılar*» = emîre doğru gittiler 293. Şu halde, aynı formülü «*saçın tart-a tutup*» ve «*adağında bağarın sun-a yatıp*» cümlelerine de tatbik ederek bunları «saçını çekmek üzere tutup» ve «ayağına bağrını sun-mak üzere yatıp» şeklinde de tercüme etmek mümkün değil mi?

(g) *-gü* (*-gi* şekli yok): soyut («abstrait», mücerret) fiil ismi, vasıta, ismi âlet, bazen sıfat teşkil etmeğe yarayan bu ek, istek, âdet, zaruret, imkân, lüzum da ifade eder. AGr.: «*ig toğa kit-gü-si yok*» = hastalığ(ın) derd(in) gid eceği yok 58; «*bu balık-ka kir-gü-lüg küç.... kim birdi?*» = bu şehre girmek güç (=kuvvet) (=girmeye selâhiyet) ... kim verdi? 28; «*bu muntağ tod uçuz savların körüp ser-gü-m teg ermez*» = bu derece kötü şeyleri gördükçe tahammül-üm kâfi gelmiyor (*ser*=tahammül etmek, *sergü*= tahammül) 32; '*kork-gu teg.... meşiz*' = kork-ulacak kadar kılık (korkunç heybet) 7. B: A 32 **.

(h) *-metin*, *-medin* = *meden*: «*kork-matin*» = kork-ma-dan 24; «*biltiz-metin*» = belli et-meden, sezdir-meden, ansızın 132; '*kiç-medin ara*' = arası (çok) geç-meden 279.

(i) *-daçı*, *-taçı* iktidar ve muvaffakiyet ifade eder: '*antı utru tur-daçı yok*' = ona karşı durabilecek (kimse) yok 283: '*burhan kutın bul-taçı boltı*' = burhan seadetine nail oldu.

- (j) *-miş* 'yirsuv tebre-miş(i)' = yer deprenmesi, zelzele 245-6. Bk.: § 11 (c) ve 17 (c).
- (k) *-güçi* = 'korkınç örit-güçi....iş' = korku uyandırıcı... iş 213; 'sansardın ozguçılar erdi' = samsardan kurtulmuş oldular 267.
- (l) *-ut* tahsis ve meslek: 'urğut' = muharip, mubariz (urun- = vurunmak, vuruşmak) 220.
- (m) *-r* 'sev-er' = sevgili 145; 'közün-ür' 305.
- (n) *-m* 'teg-im(lig)' = lâyük (teg- = doğmak, lâyük ve müstahak olmak) 287; 'ölüm' 306.
- (o) *-l* 'tüke-l(lig)' = tamam, mükemmel (tüke- = tamamlamak)
- (P) *-i* 'kal-ı(sız)' = kalıntı sız, bakıye siz, kâmilin 314.

Fiillerden türeyen unsurlar

§ 18 İsimler ve Sıfatlar:-

- (a) *-g* 'yori-g' = yürüyüş (yori- = yürümek) 1; 'bil-ig' = bilgi 78; 'um-uğ in-ağ' = ümit ve itimad 60; 'altağ' = hile (alta- = kandırmak) 169;
- (b) *-k* 'kör-k' = görünüş (kör- = görmek) 132; 'ye-k' = şeytan (ye-'den?); 'art-uk' = küsur 239; 'emge-k' = ızdırap (emge(n)- = ızdırap çekmek); 'içke-k' = AGr.: "çok içen iblis" (içke- = çok içmek, tekrar tekrar içmek? Bk.: LO.: sah. 854: «yıkamak — aslı gıyıkamak = mükerrer yumak.....»); 'anu-k' = hazır (Br.: anu- = hazır olmak) 34, 104, 154.
- (c) *-gü* (-gi şekli yok) 'kork-gü' = korku 7 vs.; 'u-gü(luğ)' = iktidarlı muktedir (u- = muktedir olmak, u-gü = iktidar) 260; 'sergü' = tahammül (ser- = tahammül, sabretme) 32; 'kıl-gü luğ' = kılınması gerek olan (iş) 213; 'biç-gü' = bıçak 238; 'belgü' = işaret 313.
- (d) *-nç* 'kork-ınç' = korku, tehlike 118; 'tebre-nç(siz)' = depren(mez), sarsıl(maz), metin 284; 'aya-nç(sız)' 284; 'ayı-nç' 73 = korku(suz) (aya- = hörmet

- etmek); 'sakı-nç(luğ)' = düşünceli (sakı- = düşünmek) 302; 'tod-unç(sız)' = doy(maz) (tod- = doymak) 72; 'kan-ınç(sız)' = kan(maz) 72; 'yarlıka-nç(sız)' = merhamet(siz) (yarlıka- = merhamet etmek) 70.
- (e) *-us* 'boş-uş' = keder (bos- = kederlenmek) 302; 'küs-üş' = istek (köse-? küse-? = istemek) 113; bk.: 113**.
- (f) *-ge* 'bil-ge' = âlim 77.
- (g) *-mek* 'katıgılan-mak(luğ)' = azimli 77; 'katıgılan-mak-ıya' = (onun) azmine 265.
- (h) (fiil tabanı) 'yir tebre(si)' = yer deprenme(si), zelzele 193.
- (i) *-tle* 'kör-tle' = görülecek, güzel 131.
- (j) *-miş* 'yirsuv tebre-miş-i' = yer deprenmesi, zelzele 245-6. Bk.: § 11 (c) ve § 17 (c)
- (k) *-güçi* = 'korkınç örit-güçi.... iş' = korku uyandırıcı... iş 213; 'sansardın oz-guçılar erdi' = samsara'dan kurtulmuş oldular 264.
- (l) *-ut* tahsis ve meslek: 'urug-ut' = muharip, mubariz (urun- = vurunmak, vuruşmak) 220.
- (m) *-r* 'sev-er' = sevgili 145;
- (n) *-m* 'teg-im(lig)' = liyakat(li), lâyük (teg- = değmek, lâyük ve müstahak olmak) 287-8; 'ölüm' 306.
- (o) *-l* 'tüke-el(lig)' = tamam, mükemmel (tüke- = tamamlamak) 78.
- (p) *-i* 'kal-ı(sız)' = kalıntı(sız), bakıye(siz), kâmilin 314.

§ 19. 11 Fiillerden türeyen ulak, vs.

- (a) *-a* 'tap-a' = a doğru (tap- = bulmak)
- (b) *-tı* 'ar-ıtı' = hiç, kati'iyyen (arı- = temiz olmak) 273.
- (c) *-in* 'iy-in' = veçhile, mucibince (iy- = itaat etmek: AGr.) 114.
- (d) *-ü* 'ör-ü' = yukarı (ör- = yükselmek: AGr.).

§ 20. Fiilden fiil türeden ekler.

- ş-* 'ti-ş-' = dey-işmek, birbirlerine demek 42; 'sina-ş-' = dene-şmek, birbirini denemek 85; 'kıkır-uş-' = bağırmak 9.
- r-* 'öl-ür' = öldürmek 27; 'siy-ir-' = sin-dirmek 19; 'tüş-ür-' = düş-ürmek 12; 'büt-ür-' = bit-irmek 104.
- tiz-* 'bil-tiz-' = bil-dirmek, sez-dirmek 132.
- gürt-* 'bel-gürt-' = bel-irtmek, göstermek 132.
- gür-* 'tur-gür-' = dur-durmak 59; 'yat-gür-' = yat-ırmak 144.
- tür-* 'ön-tür-' = yüksel-tmek, toplayıp harekete getirmek 47.
- it-* 'ör-it' = uyandırmak 56.
- n-* 'iti-n-' = süsle-nmek, 'yarat-ın' = dona-nmak 10.
- l-* 'üz-ül-' = üz-ülmek 148; 'iş(i)d-il-' = işid-ilmek 164.

§ 21. Fiil olmıyan sözlerden fiil türeden ekler.

- le-* 'sözle-' = söy-lemek (söz'den) 25-6; 'mey le-' = bir kılık, bir çehre almak (şekil, tarz mânasına gelen meş'den) 16; 'tegrik-le' = etrafını sarmak («etraf» demek olan tegrik'den) 215.
- ün-* 'köz-ün-' = göz-ükmek («göz» mânasına olan köz'-den) 231.
- sa-* 'tıy-sa-' = dinlemek istemek («ses» mânasına gelen tıy'dan) 165-6.
- de-, -te-* 'ün-te' = ün-lemek, ses-lenmek («ses» demek olan ün'den) 142; 'kü-de-' = bağırmaq («ses, avâz» demek olan kü'den) 36.

§ 22. Yardımcı fiiller; ifadeye kuvvet verici fiiller.

Yardımcılar:

- bol-* = olmak: 'kultaçı bolti' = bulucu (= nail) oldu 268.

- er-* = e(r)mek/i(r)mek, olmak: 'sözleyü turur erken' = söyleyip durur iken 233; 'iltiler ergey' = saldırmış olacaklar 233, bk.: 233*; 'bar erki' = var(dır) belki 146; 'yörgeyürler erdi' = sararlar idi 7; 'yortıurlar erdi' = yürüyorlar idi 14.
- tur-* = -a durmak, yapmakta devam etmek: 'tegzinü turur' = devrile durur 70; 'sözleyü turur erken' = söyleyip durur iken 233.
- u-* = muvaffak olmak; muktedir olmak: 'yigedgeli usars(e)n' = yenmeye muvaffak olursan 113; 'yigedgeli ugaysızlar' = yenmeye muvaffak olursunuz 77; 'tutkalı usar' tutmaya muktedir ola 186.

İfadeye kuvvet verenler:

- bar-* : davranmak, beklenmedik, umulmadık bir harekette bulunmak; 'ol yekler arasına kirip bardı' = o şeytanlar arasına girdi vardı (= davranıp, kararını verip girdi) 18; 'tölükün sikriyü barıp yekniş töpüsinteki saçın tarta tutup' = kuvvetle seğirderek, gidip şeytanın tepesindeki saçı çekerek yakalayıp 47 (bk. § 17 (h)); 'ol rakşas barıp edgü yumşak savlar sözlep..... tınlıglariğ ölürür' = o şeytan gidip (=tutup) iyi tatlı sözler söyleyip..... mahlûkları öldürür 126. B.: A 18**.

§ 23. Koşaç

- (a) -*m(e)n* = im: 'sanlıg-m(e)n' = tâbi-im 130.
- (b) -*s(e)n* = sin: 'kim s(e)n?' = kim-sin? 20.
- (c) *ol* = -dir: 'oyun üni ol' = oyun sesi-dir 170; 'tapım ol' = arzum-dur (istiyorum) 108.

* *

§ 24. Fiil sonlarındaki şahıs bilgileri :

- (a) Belgisiz fiil 2ci şahıs tekil emri-hazırında (bk.: 14 (a)) ve 3cü şahıs tekilinde geçiyor: 'katıglan' =

- azmet 135; 'ti-di' 25, 67, vs.; 'kitmez=gitmez' 63; 'bolur' = olur 66; vs., vs.
- (b) *m(e)n*, -*m(e)n*: 1ci şahıs tekil: 'urur-men' = vurur-um 129; 'm(e)n erür-m(e)n' = ben'im 79; 'sanl(ı)ğ erür-m(e)n' = tâbi bulunuyoru-um 155; 'kelyük-m(e)n'; = geldi-m 82. İstek kipi için bk.: § 15 (a).
- (c) *s(e)n*, -*sen*; 2ci tekil: 'usar-s(e)n' 113 = muvaffak olursa-n 113, 'ölürser-s(e)n' = öldür-sen 57.
- (d) Belgisiz, 3cü tekil: 'yorıdı' = yürüdü 2; 'körđi' = gördü 4; 'kitmez' = gitmez 63; 'bolur' = olur 66; 'erşer' = ise 73; 'bolsar' = olursa 74, 76; 'kanğay' = tatmin olunacak 114, 'olurmazmu?' = durmaz mı, bulunmaz mı? 229.
- (e) *biz*, -*biz*: 1ci çoğul: 'turur-biz' = duruyor-uz 104; 'erür-biz' = iz 112; istek kipi için, bk.: § 15 (b.).
- (f) -*siz* -*sizler*: 2ci çoğul: 'ölürür-sizler' = öldürür-sünüz 27 'küder-sizler' = bekliyor-sunuz 42-3; 'uğay-sızlar' = muvaffak olur-sunuz 77; 'erşer-sizler' = iseniz 83; 'saşınur-sız' = düşünür-sünüz 144-5; 'sözlemeser-siz' = söylemezse niz 148.
- (g) -*ler*: 1) 3cü çoğul: 'yörgeyür-ler erđi' = sarar-lar idi 7; 'yoruyor-lar erđi' = yürüyor-lar idi 14; 'tidiler' = dedi-ler 20, 54; 'tişti-ler' = deyişdi-ler, birbirlerine dedi-ler 42. —Bazen de kullanılmıyor: 'yapıntı' = yumdu-lar 299.—2) Bk.: (i).
- (h) İstek kipinde, 1ci tekil ve çoğul için, bk.: § 15 (a) ve (b).
- (i) Çoğul emri hazır siygası nadiren yalnız -ğ, en çok -ğ-ler eklerini alıyor: 'sözle-ğ = söyle-yin 147; 'sözle-ğ-ler' = söyleyin 26, 61; 'kör-üğ-ler' = gör-ün 29; 'sanç-ığ-lar ... bıç-ığ-lar ... ıd-ığ-lar' = sanc-ınız, doğra-yınız..... at-ınız 43-4-5.

§ 25. Sıfat, Ulak ve Bölücükler arasında ıstikak veya kullanılışları bakımından calib-i dikkat olanlar.

adın = -den sarfınazar, -den başka, başka 145, 184, vs.; aslı **ad-* = başka olmak? AGr.

alku = kâffeten, tamamen 45, 250, ve.; aslı *al-*'in müşedededi *alk-* = tüketmek, tükendirmek. AGr.

birle = ile, -le: 'sizlerni birle' = sizinle 81; 'min birle' = benimle 83.

iyin = mucibince, -e tevfikân 114; aslı *iy-* = takip etmek; kş.: *ıye* (=sahip). AGr.

kalısız = bakıyesiz, kâmilên 14; aslı, *kalı* = kalıntı.

muna = na, işte! işte bak! 148, 286; aslı *bu*. AGr.

öküş = çok, pek 4, 71, 127; kş.: *öklit* = çoğaltmak.

sayu = her 14; aslı **sa-* = saymak.

tapa = -e doğru 87, 293; aslı *tap-* = bulmak. AGr.

teg = gibi, kadar; kş.: *teg-* = değmek, dokunmak, irişmek; mertebesine çıkabilmek, müsavi olmak.

tükellig = tekmi, kâmilên 4, 78; aslı *tüke* - «tükenmek; yetmek; icra etmek» (AGr.), tamamlamak.

uğuluğ = muktedir 260; aslı *u-* muktedir; **uğu* = iktidar.

ulattı = ve diğerleri, ilâhîri, ve saire 237, 300; aslı *ula-* = «uzatmak» (AGr.), bir birine bağı bulunmak AGr.

üçün = için salı uç (=gaye) kökünden **uçu-* ve **üçü-*? AGr.

yoksuz = yok yere, bihude, lüzumsuz 252. AGr.'de bu söz hakkında verilen malûmat (sah. 109, 213), A 252*'de verilen izahattan farklıdır. AGr.'e göre *yoksuz*, *yok* ile (yokluk eki olan) -*sız*'dan teşekkül etmiştir: Hakikatte bir ikizleme sinonim olan bir haşiv («Pleonasmus») da vardır: *yok-şuz* (Ui II 15/8, Ui III 31/7 = «faidesiz»; *yoksuz kıt-* (Ui III 8/14) «(bir haydut, birini) soymak».

Bu «Çastani ilig beg» hikâyesi, Rahmeti Arat'ın bildirmek nezaketinde bulunduğu üzere, evvelce Dr. Von he Coq tarafından Almancaya, ve Bay Saffet tarafından da Türkçeye çevrilmişti. Bu Türkçe tercümesi Türk Yurdunda basılmıştı.

Hikâyenin ilk 72 satırının da çevriyazı ve tercümesi ayrıca Prf. F. W. K. Müller tarafından 1908 tarihli ilk Uigurica cildinde bastırılmıştı. Profesör, aynı zamanda, Uygurca metnin Uygur basın harfleriyle çevriyazısını vermiştir. (Bu, mahiyet itibariyle, Lâtin harfleriyle yapılan çevriyazıdan, farksızdır; çünkü okunaksız olduğu anlaşılan aslında iyi seçilmeyip de fonetik kıymetleri transkripsyonu yapan tarafından ancak tahmin üzere verilen sözler veya harfler, ister Uygurca ister Almanca basın harfleriyle neşredilirken, o tahmine göre yazılır; tereddüde mahal kaldığı belli olmaz.)

Dr. Von Gabain'in çevriyazısıyla Profesör Müller'in çevriyazısı arasında bazı farklar görülmektedir. Bu ayrılıklar, satır numaralarıyla, şunlardır (kendime göre doğru olanları ! ile işaret ettim):-

	Müller:	Gabain:	Satır:
o-u, ö-ü:	<i>et'öz (!)</i>	<i>et'üz</i>	6
	<i>munçolaya</i>	<i>munçulayu</i>	33
	<i>bolğanıp</i>	<i>bulğanıp (!)</i>	35
	<i>üze (!)</i>	<i>öze</i>	
u, ş:	<i>ulus</i>	<i>uluş</i>	31
	<i>Ç(a)stani</i>	<i>Ç(a)ştanî</i>	18
	<i>kıkırusu</i>	<i>kıkırusu (!)</i>	9
v, y:	<i>avınçsız</i>	<i>ayınçsız (!)</i>	17
	<i>ka</i>	<i>kay (!)</i>	13
{g, k, ve	<i>körg</i>	<i>körk (!)</i>	7
{ğ, k	<i>toğuz</i>	<i>tokuz (!)</i>	36/37

	<i>ik toğa</i>	<i>ig toğa</i>	58
	<i>tançgalayu</i>	<i>tançkalayu</i>	72
ince, kalın:	<i>inerü baru</i>	<i>ınaru berü (!)</i>	2
r, n:	<i>karınç</i>	<i>kanınç (!)</i>	72

Bu farklar kısmen (a) aynı bir sözün talâffuzu hakkında yürütülen tahminlerin birbirlerine uymamasından (meselâ: *et'öz*, *bulğanıp*, *üze*, vb.); kısmen (b) bazı harflerin (Mani yazısının tersine olarak) Uygur yazısında aynı işaretlerle gösterilip, meselenin yine ancak tahminle halledilmesinden (meselâ: *körk*, vb. Mani metinler bunların halline epi yardım etmiş olacaktır); kısmen de (c) aslen hafif farklarla seçilmesi gereken harflerin işlek (daha doğrusu, okunaksız) yazıda ayırd edilememelerinden, yahut ilâve edilecek bazı işaretlerin (Arap yazısındaki medler gibi) ihmal edilmesinden (meselâ: *tokuz*, *uluş*, *kanınç*) ileri gelmektedir.

Son gösterdiğim *karınç-kanınç* da bu son bölgeye girer. Prof. Müller, metnin tercüme ve çevriyazısıyla beraber, basın Uygur harfleriyle yazılışını da göstermiştir, ve orada bu kelime *karınç* şeklinde *r* ile yazılıdır. Ancak, basın harfleriyle olduğuna göre, Profesörün kendi tahminine müstenid bir çevriyazıdan başka bir kıymeti olamaz.

Asıl dikkatı çeken, 36ci satırda geçip Müller tarafından *küidiyü*, Gabain tarafından *küdeyü* yazılmış olan kelimedir.

Malûm olduğu üzere Uygur, ve Mani, yazılarında *ö* ve *ü*, *oi* veya *ui* (yahut *oy* veya *uy*) şeklinde yazılırdı. *o* ile *u* (Arapçadaki vav gibi) aynı harfle gösterildiğinden, onu burada *o* ile gösterirsek, *oi* grubunun *ö* veya *ü* okunacağını Müller kabul ediyordu; nitekim *koirg*, *oize* ve başka kelimelerdeki *oi*'leri ya *ö* yahut *ü* diye çevriyazmışken, 36 cı satırdaki *küideyü* sözünü

niçin *küdiyü* veya *ködiyü* yazmıyıp *küideyü* şeklinde yazdığı malûm değildir.

Gabain'le Müller tarafından yapılan Almanca tercümeler arasında farklar olup olmadığının tetkikini Almanca bilenlere bırakacağız.

Çaştani Bey (Ui IV - A)

Yanlış - Doğru Cedveli

Sahife	Metin Satırı	Yanlış	Doğru
10	4	Kş.	Kş.:
14	1' den	önce (unudulmuş olan metin yaprak- rumuzu)	T III 84-42 (Yüzü-)
	13	yarartınıp	yaratınıp
	30	balık	balık
15	21	atlı	altlı
16	53	osürüp ilig	ösürüp [2] ilig
	60	-up umuğ	-up [2] umuğ
17	32	» İmdi	». İmdi
18	64	sening	seniğ
	88	()	(.)
20	108	kanığız	kanığız
22	130	san:ğ-mn	sanlğ-mn
24	156	turunmn	tururmn
	168	bilti yekber-neğ	bilti. yekler-neğ
25	173	hnd'a	hud'a
28	219	söz legil	söz-legil
30	235	belingteg	beliğteg
	236	trz ul	trz-ul
33	251	saça	saça-
34	283	yok	yok
	290	köz ümüz	köz-ümüz
35	291	şad kılalım	şad (s.) kılalım
	301	Mubarizleri	mubarizleri
36	304	köğül in	köğül-in

Sahife	Sahife Satırı	Yanlış	Doğru
39	6'cı	ten'den	ten-'den
	28'ci	Berg (-gleichen)	berg (-gleichen)
40	3'cü	ser	ser-
	14'cü	(Gerausch)	(Geräusch)
	17'ci	küde	küde-
	24'cü	ikintisinge	ikintisiye
	30'cu	öne	öne-
	33'cü	taksif	teksif
41	1'ci	öntür	öntür-
	9'cu	öntür	öntür-
	11'ci	örit	örit-
42	21'ci	A 142	A 143
	23'cü	yatak mevki	yatak; mevki
43	29'cu	WB 1 il	WB 1 'il-
44	15'ci	olur [düz harfle]	[italikle olacak]
	29'cu	eder. arviş	eder. (arviş
45	24'cü	kıç	kıç-
	25'ci	kaçın	kıçın-
	29'cu	kıçmık ihtimal	kıçmık; ihtimal
48	5'ci-6'cı	—işaret	-işareti
	22'ci	bazılarının	bazıları,
Maddebaşılar itibariyle:			
49	adak		adak
49	agnikişi		Agnikişi
	al	169	168-9
	amtı	54,58,84 [vs.]	58,84 [vs.]
50	as-	öklit-'le	öklit-'le
51	bar-	bardı'	'bardı'
52	belin		belin
	biltiz		biltiz-
	biz	bizin	biziş
	bıç		bıç-
	bosuş	(d: busuş ?)	busuş ?)

Sahife	Maddebaşı	Yanlış	Doğru
56	iç		iç-
	isig	94 5	94-5
	itin-	süslemek	süslenmek
57	ıd-	bk: et-	bk: it-
	it	it	it-
	kalaşotari		Kalaşotari
	kalig		kalig
58	kavşiki		kavşiki
	kiter-	öngi	öngi
59	kıkıruş-	kıkıruşu	kıkıruşu
	kıkıruş-	kıkırış tılar	kıkırıştılar
	kıl-		kıl-
	kıl	kılguluğ	kılguluğ
	kılıç	kılıçın	kılıçın
	kılınç	= ilinciyin	kılınçının
	kılınç	kılınça	kılınça
	kod-		kod-
	kolti		kolti
61	küsüş	küsüşüng	küsüşüng
	maitri		Maitri
64	rakşas	rakşasığ 137	rakşasığ 137